Makhdoom Muhammad Zaman Talibul Maula

مخدوم محمد زمان طالب الموليٰ

مصنف

پروفيسر محبوب علي چنا

(ڄم: 4 ، آڪٽوبر 1919ع ، وفات: 11جنوري 1993ع)

تصنيف: پروفيسر محبوب علي چنا

چاپيندڙ: سنڌي ادبي بورڊ
ڄامشورو، سنڌ
(1999) پهريون دفعو
2006 ٻيو دفعو

مخدوم محمد زمان طالب المولي

مخدوم محمد زمان طالب المولٰي

پروفيسر محبوب علي چنا

پنهنجي طرفان

تاريخ گواهه آهي ته دنيا جي جن قومن پنهنجي رهبرن ۽ بزرگن جي ڏيکاريل رستي کي پنهنجي منزل مقصود ڪري سمجهيو اُهي قومون، ترقي يافته ۽ مضبوط ملڪن جون مالڪ ٿيون ۽ انهن کي ”زنده قوم“ سڏيو ويو. تاريخ هن روشن حقيقت جي به شاهد آهي ته جن ماڻهن پنهنجي قوم، وطن، زبان ۽ ادب جي خدمت ڪئي اُهي هميشه لاءِ امر بنجي ويا ۽ سندن قدمن جي نشانن تي هلندي هزارين پانڌيئڙا منزلن جا صاحب ٿيا. مخدوم محمّد زمان طالب المولٰي سائين به انهن هستين مان هئا. سندن ملفوظات ۽ ڪلام

جهڙي طرح سندن همعصرن لاءِ مثالي هئو تهڙي طرح ايندڙ نسلن جي لاءِ پڻ مشعل راهه ثابت ٿيندو رهندو.

طالب الموليٰ اڪيڊميءَ هن ڪان اڳ پنهنجي محسن ۽ مربي مخدوم طالب الموليٰ جن جي سوانح مبارڪ تي ٻه ڪتاب ”منهنجو ننڍپڻ ۾“ ”انهن سندس ڳالهڙي“ شايع ڪيا آهن، هينئر ڪتاب ڪچڪول، جي مهاڳ کي ڪتابي صورت ۾ پيش ڪجي ٿو ته جيئن عالي جناب مخدوم طالب الموليٰ سائين جن جي زندگيءَ بابت ذري جيتري معلومات به محفوظ ٿي وڃي.

خراج تحسين

اسان جا اُهي عالم ۽ محقق، جن پنهنجي ذاتي پسند يا نا پسند کان پاسو ڪندي، پنهنجي لکڻين جو بنياد حقيقتن تي رکيو سي بلاشبه وڏا اديب آهن. آئون سنڌ جي هڪ اهڙي ماهر تعليم ۽ اديب محترم پروفيسر محبوب علي

چنا ڪي سندس تعليمي، تاريخ ۽ ادبي خدمتن تي خراج تحسين پيش ڪريان ٿو.

ٿورا

سنڌ جي اديبن ۽ منفرد ۽ بلند مقام رکندڙ محترم غلام رباني آگرو، ڊاڪٽر در محمد پٺاڻ، ماستر خادم حسين علوي، نور احمد ميمڻ ۽ اسلم خان شاهد جا ٿورا جن بيحد مختصر نوٽس تي هن ڪتاب کي سنوارڻ ۽ سينگارڻ ۾ مدد ڪئي.

مخدوم جميل الزمان
چئرمين
طالب المولیٰ اڪيڊمي
ميمبر، صوبائي اسيمبلي سنڌ
ڪراچي.
18 جنوري 1999ع
29 رمضان المبارڪ 1419ھ

دعا جا اکر

مهاڳ

195ع واري ڍاڪي ۾، محبوب علي چنا (مرحوم) سائين مخدوم محمد زمان طالب المولیٰ جي قريبي مصاحبن مان هو. مخدوم صاحب جن جي عمر تڏهن تقريباً ڇٽيهه ورهيه هئي. منهنجي اها خوش نصيبي هئي، جو انهيءَ زماني ۾، مون کي حيدرآباد جي عامل ڪالونيءَ واريءَ سندن رهائش گاهه ۾، سندن زيارت ۽ ڪچهري نصيب ٿي. مان اعتماد سان چئي سگهان ٿو ته پاڻ گلاب جي گل وانگر شگفته هئا.
چنا صاحب پنهنجي تذڪري ۾ ان دور ۾ مخدوم صاحب جي جن ٻين مصاحبن جا نالا ڪنيا آهن، تن ۾، سليم صاحب، اختر صاحب، انجم صاحب، انور صاحب، پير شاهه نواز شاهه عارف المولیٰ ۽ سيد حيدر شاهه لاءِ لکيو اٿس ته ”طالب المولیٰ سائينءَ جا وفا شعار يار آهن.“ اجا به سندن ٻين مصاحبن ۾، محمود

خادم، ڊاڪٽر ابراهيم خليل، مولوي غلام محمد گرامي، جمعي خان غريب، حافظ محمد احسن چنا، محمد بچل محبوب هوسڙيءَ واري، محمد شعبان ڪشمور واري، الهداد ٻوهئي قنبر واري، الهه بخش عقيلي سرشار، امير صاحب، غني صاحب، خالدي صاحب، سيد صاحب ۽ ٻين جو ذڪر ڪيو اٿس.
چنا صاحب جو لکيل هي تذڪرو، 1950ع واري ڏهاڪي ۽، مخدوم صاحب جن جي ذهني لاڙن شغل، شوق ۽ اٿي ويٺيءَ جو آئينه دار پڻ آهي. چنا صاحب لکيو آهي مخدوم صاحب جن جون مکيه دلچسپيون هي آهن: هڪ مطالعو، ٻيو شاعري، ٽين شڪار، چوٿون موسيقي، پنهنجون والي بال راند ۽ ڇهون سير ۽ تفريح.

مخدوم صاحب جن مطالعي ۽ شاعريءَ جو شوق ته سڄي عمر قائم رکيو. پر، شڪار ۽ والي بال راند تان سندن روح ڪجهه عرصي کان پوءِ کڄي ويو. البته، موسيقيءَ ۽ سيرو تفريح ۾ ڪافي عرصو سندن دلچسپي قائم رهي. چنا صاحب ڪنهن حد تائين، مخدوم

صاحب جن جي بابرڪت خاندان جو احوال ته
بيان ڪيو آهي، پر سروري جماعت جو ڪو
خاص ذڪر ڪونه ڪيو آهي. چنا صاحب لکيو
آهي ته شاهه عبدالڪريم بلڙي وارو، سيد
خيرالدين شاهه بادشاهه سکر وارو، ۽ سيد
عالي شاهه ثاني شيرازي ٺٽي وارو به سندن
درگاهه جا مريد هئا. ليڪن منهنجي خيال
موجب، حقيقت انهيءَ کان گهڻو وڌيڪ آهي.
اڄ سنڌ جي اهڙي ڪابه ديني درسگاهه مشڪل
سان ملندي، جنهن جو ذڪر خير، مخدوم نوح
رحمت الله عليه جي نالي کان خالي هوندو،
مثلاً جيڪڏهن پير سائين پاڳارن جي موسس
اعليٰ، حضرت پير سائين محمد راشد، روضي
ڌڻي رحمت الله عليه جي ملفوظات جو
مطالعو ڪبو ته منجهس به انسان جي رشد ۽
هدايت لاءِ مخدوم نوحؒ جا بيان ڪيل نڪتا،
احوال ۽ آثار نظر ايندا.
مولانا دين محمد وفائي جي ”تذڪره مشاهير
سنڌ“ ۾ اسان کي بيشمار باڪمال بزرگن جو
احوال ملي ٿو، جيڪي سرور نوحؒ جي دروازي
تان فيضياب ٿيا ۽ انهن جا سلسلا اڳا اڳتي

وڏيا. سائين جي . ايم. سيد جڏهن پنهنجي نيڪ نام ڏاڏي، سيد حيدر شاهه سنائيءَ جي سلسلي جو ذڪر ڪندو هو، ته وڏي فخر سان اسان سان اها ڳالهه بيان ڪندو هو، ته هيئن جوئر ۾ ٻاجهريءَ جو اٽو اسان جي وڏڙن کي سرور نوحؒ جي خاندان مان تحفي طور مليو هو.
سنڌ جي تاريخ ۾ جڏهن اڪبر بادشاهه جي مشهور سپهه سالار، خان خانان جي ٺٽي جي حاڪم ميرزا جاني بيگ سان جنگ جو احوال پڙهجي ٿو، تڏهن به ”مغل اعظم“، اڪبر بادشاهه جا لفظ ڪنن ۾ ٻُرن ٿا: خان خانان کي حڪم ڏئي ٿو ته ”ٺٽي تي حملو ڪرڻ کان اڳ هالن ۾ مخدومه نوح جي دروازي تي حاضري ڏجانءِ ۽ پنهنجيءَ ڪاميابيءَ لاءِ دعا گهرجانءِ.
چنا صاحب شاهه عبدالڪريم بلڙيءَ واري جو نالو ته قابل ذڪر سمجهي ٿو، پر ان کان به وڌيءَ انهيءَ حقيقت جو ذڪر ڪونه ٿو ڪري، ته شاهه ڪريم، مخدوم نوحؒ جي خليفي بهاؤالدين دلق پوش جون چاڪڙيون ادب سان سنيون ڪري، سندس اڳيان رکندو هو، جنهن جي حيثيت فقط اها هئي، ته هو مخدوم نوح

رحمت الله عليه جو هڪ خليفو هو. هن بزرگ
ئي قرآن ڪريم جي سيدنا مخدوم نوح واري
فارسي ترجمي جو نقل ڪيو هو. هڪ روايت
موجب، اهو فارسي ترجمو ڏهن جلدن □ هو، □
موجوده ترجمو جيڪو سنڌي ادبي بورڊ شايع
ڪيو آهي، سو ان جي هڪ جلد □ تلخيص آهي.
ڪن عالمن جو خيال آهي ته جيڪڏهن مولانا
شهاب الدين دولت آباديءَ جي ”اٽپوري
فارسي تفسير“ کي ”تفسير“ ئي ليکجي، ته
پوءِ ”تحت اللفظ فارسي ترجمي“ جي لحاظ
کان، حضرت مخدوم نوح رحمت الله عليه جو
ترجمو ئي هندستان پاڪستان جو اولين
فارسي ترجمو آهي.

انسان جي زندگيءَ جي وڏي □ وڏي خوبي اها
آهي، ته هو ديني توڙي دنيوي سطح تي
باڪمال شخصيت هجي. مخدوم طالب المولىٰ
سائين، سرور نوح رحمت الله عليه جي
برگزيده درگاھ جو سجاده نشين ته هو پر، ان
سان گڏ، دنيا جي معاملن □ به ڪامياب رول
ادا ڪيائين.

1958ع ۾ ملڪ سان پهريون مارشل لا لاڳو ٿيو، ته مخدوم صاحب جي مدبرانه شخصيت جو احترام ڪندي، جنرل ايوب خان سندن سفارش ڪيل ٻه ڇڏا وزير مقرر ڪيا: هڪ اوستو در محمد ۽ ٻيو غلام نبي ميمڻ. ڏهه سال پوءِ، جڏهن ڀٽي صاحب جي هلايل تحريڪ جي نتيجي طور، جنرل ايوب خان کي اقتدار کان الڳ ٿيڻو پيو، تڏهن وري به ڀٽي صاب کي سنڌ ۾ مخدوم صاحب جي غير معمولي شخصيت جو احساس ۽ ادراڪ ٿيو ۽ کين آل پاڪستان پيپلز پارٽي جو وائيس چيئرمين نامزد ڪيائين. پيپلز پارٽيءَ جي اوسر ۾ ”هالا ڪنوينشن“ جي جيڪا اهميت آهي، سا پارٽي جي بنيادي ڪارڪنن کان مخفي نه آهي.

سنڌ جو معاشرو ان جي تاريخ جي پيداوار آهي. منجهس جيڪي اهم سماجي ادارا ۽ تنظيمون نظر اچن ٿيون، تن کي قائم ڪرڻ ۾ ڪن بااثر شخصيتن يا وري ڪن وڏن واقعن جو اثر هوندو. پر، ڪوبه ادارو يا تنظيم، ڏاهپ

□ تدبر کان سواءِ ڪاميابيءَ سان هلي نٿي سگهي.

سروري تنظيم موجوده دؤر □ سنڌ جي هڪ اهم تنظيم آهي. سنڌ جا ماڻهو وڏي تعداد □ انهيءَ تنظيم سان، عقيدت طور، وابسته آهن. سروري تنظيم کي عام اصطلاح □ 'نَوَ لکي گودڙي' به ڪوٺيندا آهن. هزارن □ لکن ماڻهن سان ائين هلجي، جو هو اوهان سان پنهنجي محبت □ عقيدت صدين جو صديون قائم رکن، سولي ڳالهه نه آهي. ليڪن، ويهينءَ صديءَ □ مخدوم طالب المولىٰ سائينءَ اهو معجزو ڪري ڏيکاريو. هڪ دفعي مون سان ڳالهه ڪيائين ته پٽو صاحب جڏهن پاور □ هو ته مون کان پڇيائين ته، "مخدوم صاحب هاڻي ته سڀي شيءِ پنهنجي هٿ □ آهي اوهان کي ڇا کپي؟"

مخدوم صاحب چيو ته مون کيس چيو ته "الله سائينءَ اسان جي خاندان جي عزت ڪئي آهي. اها برقرار رکجو."

مخدوم صاحب وڏو داناءُ شخص هو. وڏي دانائيءَ جي ڳالھ ڪيائين. الله سائينءَ سندس خاندان جي عزت برقرار رکي آهي.
عربيءَ ۾ چوڻي آهي ته ”پٽ پنهنجي پيءُ جو رازُ ٿيندو آهي“ (يعني پٽ ۾ پيءُ واريون خوبيون، خصلتون، وصف ۽ نقش و نگار ڏسبا آهن). معاملي کي انهيءَ نقطئه نگاھ کان ڏسبو، ته سروري جماعت وارن کي مخدوم طالب المولىٰ سائينءَ جي وصي وارث ۽ سروري درگاھ جي موجوده گادي نشين، مخدوم محمد امين ”فهيم“ مان ساڳئي اخلاق ۽ اخلاص جي خوشبو ايندي. بلاشبه، سنڌ جي ڏاهن بي سبب ڪونه چيو هو ته ”پاڳين جا پاڻ خالي ڪونه ٿيندا آهن“.
حافظ شيرازيءَ پنهنجي محسن کي ڏاڍن سهڻ لفظن ۾ دعا ڪئي هئي. مخدوم طالب المولىٰ سائين منهنجو محسن هو. صديءَ جي چوٿائيءَ جو عرصو ساڻن منهنجي نيازمندي رهي. پاڻ مون کي محبت ڏنائون. مون کي ان تي بجا طور فخر آهي. انهيءَ ئي نسبت سان مان حافظ شيرازيءَ کان لفظ مستعار وٺي،

سندن ۽ سندن خاندان جي حق ۾ ڏٽيءَ جي دربار ۾ دعاگو آهيان:

تا جهان باشد به نيکي
در جهانت بادِ نام

غلام رباني آگرو
حيدرآباد، سنڌ
1 جنوري 1999ع

قبله مخدوم محمد زمان صاحب، متخلص به "طالب المولیٰ" خلف الرشید مرحمة الله

عليهم مخدوم غلام محمد صاحب عرف گلڻ چام، غوث الحق مخدوم نوح سرور جي نو لکي گودڙيءَ جا سترهان نمبر وارث آهن.

تولد:

9 - محرم الحرام 1338ھ مطابق 26 - سپٽمبر 1919ع، (1) جي نيڪ شگون ڏينهن منجهند بعد طالب المولىٰ سائين هن عالم ناسوت ۾ نواسي ٿيا. سندن عموي صاحب مرحمة الله عليهم مخدوم مولوي غلام حيدر جن اذان ڏئي نالو **"محمد زمان"** رکيو جو سندن جد امجد مخدوم ظهير الدين عرف سائين پرو چام جي وڏي ڀاءُ مخدوم محمد زمان صاحب جو خاص اسم گرامي هو. سائين پرو چام پنهنجي برادر اڪبر جي ڪُنيت **"پيرل سائين"** جي پٺيان طالب المولىٰ سائين کي سڏيندا هئا.
"دائي ڏني" جنهن ڏاڍي لاڏ ڪوڏ سان سندن خدمت ڪئي، تنهن کين **"مشتاق علي"** سڏڻ شروع ڪيو.
مگر سندن اندر خواه ٻاهر جا اعزاءَ و اقربا کين **"پيرل"** جي پياري نالي سان ياد ڪندا هئا. جيئن مخدوم غلام محي الدين صاحب (2) عرف مخدوم محمد امير متخلص به "ميرل"

بن مرحمة الله عليهم مخدوم نبي عرف پنيلـڏو صاحب (3) جي هينئين ڪلام مان معلوم ٿيندو:

ٿل: آهه پيار مٿي پيرل مهدي امــام جو،
هٿڙو مٿس هميشه رکيئين صبح شام جو.

فائض فقير پير ڪيو پاڪ پنجتن،
پياريئونس پيالو پُر ڪري ڪوثر جي جام جو.

سجعون:
سندن سـجعون تـه گهـٽيون آهن مگـر مرحمـة الله عليهم سينديءِ خـان صـيد (4) جي عقيـدت جا گل پيش ڪجن ٿا:
(1)
شاه هفت اقليم شد چون شمس محمد زمان،
اين سخن از صيد برآمد ز عشقت ناگهان.
(2)
پئي ديدنِ خود نهان شد عيان،
بنام صفاَتي **محمد زمان**

سندن مُهرتي هي سجع آهي:
"عنايت خدا با **محمّد زمان**."

خاندان:

سندن خاندان جو مختصر تبصرو هت ڏجي ٿو چو ته اوهان صاحبن کي مفصل حقيقت ”سفينة النوح“ مان واضح ٿيندي جو ڪتاب جلد صفحهءَ طباعت تي اچي رهيو آهي.

پاڻ خليفهءَ اول حضرت ابوبڪر صديق رضي الله تعاليٰ عنه جن جي اولاد بابرڪات مان آهن. انهيءَ ڪري پاڻ صديقي □ قريشي آهن.

هت سنڌ □ سندن خاندان جي بزرگن مان غوث الحق مخدوم نوح سرور رحمة الله عليه (ولادت 27 رمضان 911ھ، وفات 27 ذي القعد 998ھ) جو نام نامي □ اسم گرامي ڪنهن به بشر لاءِ محتاج تعارف نه آهي.

پاڻ ڏهين صدي هجريءَ □ سهروردي طريقي جا ڪامل عامل، جيد عالم، شهرهءَ آفاق صوفي □ روحانيت جا غوث □ قطب ٿي گذريا آهن.

حضرت عبدالڪريم بلڙي واري، (5) سيد خيرالدين شاه بادشاه سکر واري (6) □ سيد عالي شاه ثاني شيرازي ٺٽي واري (7) جهڙا ڪامل ولي به سندن مُريدن جي سلسلي جي هڪ ڪڙي هئا □ سروري حضور □ رهي روحاني فيض حاصل ڪيائون. هن زماني کان وٺي هن پلاري خاندان مان ڪيترائي اهل دل،

اهل بصيرت ۽ اهل عرفان تي گذريا آهن جن علم و ادب، فقيري، تصوف ۽ روحانيت جي دائرن کي پنهنجي خداداد فيض ۽ فياضيءَ سان مالا مال ڪري ڇڏيو ۽ خدا جي خلق لاءِ فيض عام جاري رکيو. هي هڪ مسلم حقيقت آهي ته هن خاندان جو هر هڪ بزرگ پنهنجي وقت ۾ ڪنهن خاص توصيف جو صاحب هو.

مان هت تبرڪ خاطر طالب المولىٰ سائين جي قريبي بزرگن جو تذڪرو پيش خدمت ڪريان ٿو:

مخدوم امين محمد صاحب ثالث رحمة الله عليه پڪن ڏٽي (8): (1840_1886)

مخدوم امين محمد صاحب ثالث (عرف سائين پڪن ڏٽي) (ولادت 14 رمضان 1256ھ، وفات 26 رمضان 1303ھ) هي صاحب مخدوم محمد زمان صاحب رابع جا نور بصر هئا. عابد ۽ زاهد هڪڙائي هئا. رانڪ ٿاهي وچي بريٿ ۽ ويٺا. سندن ڪلام هر ڪنهن ذوق واري جي زبان تي آهي، سندن ڪلام جو ڪتاب بعنوان ”ڪليات امين“ طالب المولىٰ سائين جو تاليف ٿيل سرڪاري سنڌي ادبي بورڊ طرفان اميد ته جلد شايع ٿيندو. (تازو احوال ته اهو ڪتاب ڪيترا سال اڳ شايع ٿي چڪو آهي.)

مخدوم ظهير الدين رحمة الله عليه (9):
(1863 _1927)

مخدوم ظهير الدين عرف سائين پرو چام (ولادت 6- رجب 1281ھ، وفات 6- رجب 1345ھ)
پاڻ سائين پکن ڏٽي رحمة الله عليه جا لخت جگر هئا. مخدوم نوح رحمة الله عليه کان 15 دستار مبارک سندن سر مبارک تي مزين هئي. سندن انتقال وقت طالب المولیٰ سائين جي عمر 7 سال هئي. پاڻ صاحب شريعت هئا تعليم وتربيت جا ڏاڍا شيفته هُئا. ان کري پنهنجي سڀني عزيزن کي تعليم جي سهڻي زيور سان سينگاريائون.

مخدوم غلام محمد مغموم رحمة الله عليه (10):
(1886 _1944)

مخدوم غلام محمد صاحب عرف سائين گلڻ چام (ولادت 1886ع وفات 1944ع مطابق 8 جمادي الاول 1303ھ ذي الحج 1363ھ) (11) سائين پرو چام جا جليل فرزند

هئا. سندن انتقال بعد يعــني 6 - رجب 1345هه تي پــاڻ ســروري مســند تي 16 نمــبر ســجاده نشين ٿيا.
ان وقت طالب المولیٰ سائين جي عمر 7سال هئي.

”ياد رفتگان“ □ طالب المولیٰ ســائين جن ايئن رقمطــراز آهن. ”هي بــزرگ اعلیٰ اخلاق □ بــا تهذيب انسان، صاحب دل فقير □ تــارک الــدنيا درويش، سخي مرد □ دشمن نواز شــخص هــو. اڌ کان گهڻي عمر فقــيري □ گوشــه نشــينيءَ □ گذاريائون.“ (*) پاڻ جــوانيءَ کــان وٺي فقــيري رنگ □ رهيا □ آخر عمر تائين تصوف □ ســلوک □ زندگي بصر ڪيائون. پاڻ رياضت □ مجاهدي جا مشتاق هئا. گويا مولانا روم جي هيــٺين بيتن جي تلقين سندن سيني □ لکيل هئي:

باهمه قربي که دارد با خدا،
از رياضت نيست يکدم او جدا.

مُردن تو در رياضت زندگيست،
رنج اين تن روح را پابند گيست.

عمر ها گر او رضايت مي کند،

روز و شب را صرف طاعت مي كند.

اوائلي عمر پکن تي چله ڪشيءَ ۾ گـذاريائون. اڃــا بــه ســندن پَڪــا اتي قــائم آهن. ”ڪــرڙي مڪان“ (12) به ڳچ وقت سندن مجاهـدن جـو مرڪـز رهيـو. بنگلي مـان ڇهن يـا سـتن مهينن بعد ٻـاهر نڪرنـدا هئـا. بعضـي تـه روزانـه پکن شريفن تي ويندا هئا. پاڻ فارسي خواه عـربيءَ جي ابتــدائي تعليم جــا مــرحلا مولــوي شــفيع محمد صـاحب رحمـة اللـه عليـه مجـاور درگـاه ســروري (13) وٽ طــئي ڪيــائون ۽ بــاقي تحصيل پير جهنڊي جي ڳوٺ، پـير ميـان رشـيد الــــدين (14) جي وقت ۾ ڪيــــائون. مولانــــا عبيداللـه (سـنڌي) رحمـة اللـه عليه (15) وٽ بـه مثنــوي مولانــا روم جــو درس پڙهيــا. پــاڻ فرمائيندا هئا ته هڪ پيري مولانا صاحب جڏهن مثنوي جي هن سٽ:-

ملتِ عاشق زملتها جُداست،
عاشقان را ملت و مذهب خداست.

جي شـرح ڪـرڻ تي آيـو تـه حـال و وجـد جي عالم ۾ محو ٿي ويو ۽ ڪيترو وقت پـئي تقريـر ڪيائين.

پاڻ فقيريءَ ويس ۾ سنڌ جي سمورن درگــاهن جو ديدار ڪيائون. صوم وصلواة جا بلڪل پابنـد

هئا جو سياري جي پاري ۾ به ٿڌي پاڻيءَ سان وضو ڪري فرض خدا تعاليٰ ادا ڪندا هئا. پاڻ شاعر هئا ۾ سندن تخلص ”مغموم“ هو. ”غلام محمد“ خواه ”سرور علي“ نالا به ڪلامن ۾ ڪم آندا اٿن. سندن ڪلام سمورو حقيقي آهي. ڪين الله سائين ٿن نور نظرن سان نوازيو.
پهريون لخت جگر طالب المولىٰ سائين ڪان ٿي سال اڳ بنام ميان محمد زمان محرم الحرام 1335ھ (16) ۾ پيدا ٿيو، مگر ساڳئي ڏينهن انتقال ڪيائين.
سندن ٻيو نور چشم طالب المولىٰ سائين زيد عمر
۾ ٿيون نور بصر ميان امين محمد جو 4 ربيع الاول 1344ھ (17) تولد ٿيو ۾ 14 ماه صفر 1347ھ وصال ڪيائين۔
(سائين طالب المؤليٰ صاحب جن) انگريزي تعليم 6 درجن تائين گورنمينٽ هاءِ اسڪول حيدرآباد ۾ ورتائون.

محترم سليم هالائي مؤلف تذڪره شعراءِ هالا، سندن باري ۾ واه جو لکيو آهي ته ”هالن جو سجاده نشين آهي مگر عزلت گزين ۾ دنيا و مافيها جي ڪمن ڪان دور بقول:
ما مقيمان کوئي دلداريم،

رخ بدنيائي دون نمي آريم (*)

مولوي مخدوم غلام حيدر رحمة الله عليه (18): (1899_ 1953)

مرحـوم مخـدوم مولـوي غلام حيـدر صـاحب رحمـة اللـه عليـه عـرف محمـد سـعيد صـاحب (ولادت 13 ذي الحج1316ھ وفات 27 رمضان 1372ھ) پـاڻ بـه ”ظهـيري گلسـتان“ جـا هڪ شگفته گل هئا.
جناب مرحوم مخدوم رحمة اللـه عليـه صـاحب نه رڳو سياسي حلقن ۾ مشهور هئا پـر تعليمي سرگرمي ۾ به پنهنجـو مٽ پـاڻ هئـا. سـنڌ جـو پرڳٹو سندن مرهـون منت آهي جـو پـاڻ گهـٽي جانفشاني بعد مخدوم غلام حيدر هـاءِ اسـڪول (19) هاســتل (20)، ايجوڪيشــن سوســائٽي هالا(21) ۾ سروري اسـلاميه ڪـاليج (22) جـو بنياد رکيائون ۽ اجـراءِ ڪيـائون. جـڏهن طـالب المولىٰ سائين جن پنجن سـالن کن جـا هئـا تـه سندن زير ڪفـالت آيـا ۽ سـندن والـد صـاحب جي انتقال تائين سندن ئي ڪفالت ۾ رهيا.

طـــالب المـــولىٰ ســـائين جي اوائلي اوستا:

طالب المولىٰ سائين ڄمندي ڄام هئا. تولد ٿيڻ بعد دستوري طرح به روڄ راڙو ڪونه ڪيائون □ پنهنجي والده محترم ڏي رخ ڪيائون جو نيڪ فال سمجهيو ويندو آهي. جڏهن ڪين ٿوري سانپر آئي ته پاڻ پنهنجن عزيز و خويشن کي تولد جو وقت □ جڳهه ٻُڌايائون. انهن تعجب سان اقرار ڪيو ته هي سڀ صحيح آهي. سندن چوڻ آهي ته اڃا تائين ڪين ڄمڻ وارو واقعو خواه هنڌ ايئن ياد آهي، جيئن ڪو اڪين سان ڏسي.

ڏهن مهينن گذرڻ بعد ڪين ماتا جو وارو لنگهائڻو پيو.
سندن والده محترمه جن کي به ماتا ٿي. ان بعد سندن ڪفالت سندن جد امجد سائين پرو ڄام جي حوالي ٿي جي صاحب ڪين ڏاڍو پيار ڪندا هئا. ان بعد پنجن سالن کن جي عمر □ مرحوم مخدوم غلام حيدر صاحب رحمة الله عليه جن □ اندر جا مخدرات سندن پرورش ڪرڻ لڳا.
ننڍپڻ □ سندن طبيعت بالڪل غريب □ شدت کان خالي هئي. کلڻ به گهٽ هوندو هو ته وري روئڻ به گهٽ، گويا صحيح فقيراڻي طبع جا مالڪ هئا. پلا ڇو نه اهڙي طبع عطا

ٿيل هجي جو عالي فقير (23) جهـڙن مجـذوب
سالڪ فقيرن اڳ ئي سـندن والـد ماجـد کي
بشارت ڏني هئي. چون ٿا ته فقير عــالي جنهن
جــو مڪــان درگــاه جي اتــر واقــع آهي تنهن
مخدوم رحمة اللـه عليـه گلڻ ڄـام کي پهـرئين
فرزند جي گذرڻ کان پوءِ به پير ڏنا جنهن مــان
هڪ واپس ورتو ويـو. معـنيٰ ظـاهر تـه ٻن نـور
نظرن مان هڪ توانو تنومند رهندو.

ننڍ ڪـرڻ وقت ڪلمو شريف پڙهندا هئا
ڏهر ڏيندا هئا. ان تي پاڻ وري تهليل شريف (لا
اله الا الله جي ذڪر) جو ورد ڪندا هئا.

سـندن ٻي خصوصـاً هيءَ عــادت هونــدي
هـئي جـو ڳـالهين ٻـڌڻ جـا ڪـوڏيـا هونـدا هئـا.
مانيءَ وقت يا ننــڊ وقت سـندن منشـا مطـابق
ڳالهين جو دور ضرور جاري هجي.

مان مٿي ذڪــر ڪـري آيــو آهيـان تـه پـاڻ
جڏهن ستن سالن جا هئا تـه سـندن جـد امجـد
سائين پرو ڄام پيالو پيتو (يعني وفات ڪـئي)
سندن والد بزر گوار سجاده نشين ٿيا.

درس و تدريس:

طالب المـوليٰ سـائين جن جي طبـع عـالي تي
تعليم خواه تربيت خواه صحبت جو بـاهمي اثـر
آهي. جيڪــڏهن هڪ طـرف سـندن جـد امجـد

سائين پرو ڄـام صـاحب شـريعت جي شـفقت
فرمائي هجي ٻـئي طـرف سـندن والـد محـترم
جي فقـيراڻي نظــر هجي ٽــئي طــرف ســندن
عموي صاحب مولوي مخدوم غلام حيدر سائين
جي ڪفـالت هجي تــه اهــڙي تــرتيب تـام جي
نتيجي ڪان هر ڪـــو ذي فهم مخفي نــه هونــدو.
پــاڻ قــرآن شــريف جــو درس انهن ڏينهن جي
معروف عالم حافـظ ولي محمـد صـاحب (24)
مجـاور درگــاه شـريف ڪـان ورتـو جـو نـه رڳـو
سائين پرو ڄام جي سـڀني سـوٽن صـاحبن هـر
هڪ ميان غلام حسين (25)، ميان غلام رسول
(26)،ـ ميان غلام سـرور (27) ميـان غلام محي
الدين (28) جو استاد هـو پـر سـائين گلڻ ڄـام
خواه سندن سڀني پائرن سڳورن جو به مسـلم
اُستاد هو. سـنڌيءَ جـو سـبق ٻن صـاحبن ڪـان
سـکيو ويـو انهن مـان هڪ مرحمـة اللـه عليهم
ماستر حاجي عبـدالغفور وڪيلاٽي (29) سـابق
وائيس پريزيـڊنٽ ميونسـپالٽي هـالا هـو ٻيـو
آخوند حاجي عبدالرحمة الله عليهمـان صـاحب
احقــر ثم انجم (30) الحــال وائيس پريزيــڊنٽ
ميونسپالٽي هالا مئنيجر مسلم اسڪول هالا هو
فارسيءَ جي فرهي پهرين مرحمة الله عليهوم
مولــوي مخــدوم غلام حيــدر ســائين جن وٽ
پڙهي ويئي. ان بعـد مولـوي عبـدالحي صـاحب

نيڙهي واري وٽ ۾ مولوي محمد عالم ڏيري واري وٽ زير مطالع آئي.
(31) انگريزيءَ جو الف مسٽر غلام رضا موجوده هيڊ ماسٽر مخدوم غلام حيدر مدرسه هاءِ اسڪول واري وٽان ذهن نشين ڪيو ويو. جڏهن هن تحصيل کي به سندن والد صاحب قابل اطمينان نه سمجهيو ته پاڻ پڙهائڻ شروع ڪيائون سانده ٻه سال هيءَ مشق رهي. هن عرصي ۾ طالب المولىٰ سائين جي نظر با بصر مان هيٺيان ڪتاب سائين گلڻ ڇام جي هدايت ۾ اسباق مطابق نڪتا: فارسي: ديوان حافظ. گلستان سعدي، تحفۃ الڪرام اردو مراة الوحدت وغيره، هن صحبت طالب المولىٰ سائين کي ڪيميا وانگر ناياب بنائي ڇڏيو بقول مولانا روم:-

هم نشيني مقبلان چون ڪيمياست،
چون نظرشان ڪيميائي خود ڪجاست.

جيڪي اشعار يا اقوال سندن والد بزرگوار جي بزرگانه مجلس ۾ زبان زد هئاسي طالب المولىٰ سائين به پنهنجي صدري خزاني ۾ اچا

تائين محفوظ رکيا آهن، انهن مان چند اوهان جي حظ خاطر پيش ڪجن ٿا:

(1)

ازين افيون که ساقي درمي افگند،
حريفان را نه سرماندنه دستار.

(2)

آسائش دوگيتي تفسير اين دو حرف است،
با دوستان مروت با دشمنان مدارا.
(حافظ شيرازي)

رشد و هدايت جي سلسلي ۾ گلڻ چام سائين کي هيئيون بيت هر وقت ورد زبان هوندو هو:

دم بدم دم راغنيمت دان و همدم شو بدم،
واقف دم باش، دم را دم بدم بيجا مدم.

سندن استاد جو چوڻ آهي ته پڙهڻ کان ڪڏهن به ارادي طرح نه ٿڪايائون يا سبق ڪچي هئڻ ڪري اوستادن کي ڪڏهن به خفي نه ڪيائون، درس و تدريس جي زماني ۾ خوشخطي جي علم ۾ ڪمال پيدا ڪرڻ لاءِ به پاڻ گهڻو پتوڙيائون، خصوصاً جڏهن سندن صحبت مولوي محمد عالم ڏيري واري ۾ خان صاحب اوستاد سنڌي خان سان ٿي جي خوش

نويســـيءَ پنهنجـــو مٽ پـــاڻ هئـــا. ســـندن خوشـخطين جـو مثـال محـترم محمـد صـديق مسافر (32) ٺنڊي باگي واري جي دعائيـه نظم مثـان ڏنـو ويـو آهي. قـارئين كـرام ان تصـوير مان ملاحظه كـن.

عنفوان شباب عقدِ نكاح:
صـوفين جي عـام زد مقـولا ”المجـاز قنطـرة الحقيقت“ تي بـه عمـل پـيرا رهيـا. مجـاز جي مئي جي مٽ مان سـک واري سُـركي پي هن ساٽيهہ جي سڙک تي سريا ”مگر مان تـون“ جي طوفان كين سـاحل مـراد پهچڻ نـه ڏنـو پاڻ فقيراڻو ويس اوڍي سيماب وانگر هيـڏانهن اوڏانهن ٽلندا ٿلكنـدا رهيـا (*) هن وقت طالب المولىٰ سائين جن كافي مجاهدو كيـو. پنهنجي هٿن سان هر به كاهيائون ته هاري بــه بنيـا. مگـر دل وچي يک جـا ٿي جـڏهن سـندن شادي خانه آبادي اچ وارن پـيرن مـان 16 ربيـع الاخــــر 1356هه (33) خميس رات واقــــع ٿي جڏهن پاڻ 18 سالن جا هئا. دريغا وحسرتا جــو اهي به پنهنجي هک نشاني فرزند هن فاني دنيا چـڏي 23 شـوال 1359هه (34) بـروز جُمـع راهه جاوداني اختيار كيائون. سـندن دل بي دل ٿي پـئي اهـڙي ورد كين لاڳيتـا بـه ورهيـه

واري ويـا. آخـر دل جي خانـه پـري كـرڻ لاءِ چاهيـائون مگـر ادب و احـترام وچـان پنهنجي پرت واري پيءُ کي چئي نه سـگهيا. آخـر 9 ذي القعـد 1361ھ (35) صـبح جي سـهاڻي وقت ديـوان حافـظ مـان فـال وڌائـون جنهن مـان هيٺيون جواب کين مليو جو شاديءَ جي بشارت هئي:

حافظ شب هجـران شـد بـوئي خـوش صـبح آمد،
شاديت مبارک باد اي عاشق شيدائي.

انهيءَ ڏينهن والد صاهب جن به گهُرائي از خود دريافت کئي الله جي قـدرت جـو 20 ڏينهن بعد 29 ذي القعـد 1366 ھ مطـابق 7 ڊسـمبر 1942 ع جي مولانا فضـل احمـد غزنـوي (36) جي دختر نيک اختر سان سندن عقد نڪاح ٿيو.

سيرو سياحت:

پهريان اٽڪل سورهن سترهن سال وطن ئي گـذاريائون. ان بعـد کين ڪجھ سـير و سـياحت جــو موقعــو مليــو. هن دوران کين ڪـوئٽــه، پاڳناڙي، بهاولپور رياست، حيدرآباد کان اجمــير

تائين ڏسڻ جو موقعو مليو. ان بعد عراق (37) جو سفر پر ثمر به نصيب ٿين.

سائين گُلڻ ڄام جو وصال ۽ طالب الموليٰ سائين جي سجاده نشيني:

هجري سن مطابق سندن عمر 24 سال ۽ عيسوي سن مطابق سندن عمر 25 (؟) سال هئي جڏهن سندن والد بزرگوار کين داغ مفارقت جو ڏئي راه جاوداني اختيار ڪئي. هن رنج و افسوس جي عالم ۾ کين گهڻيون ئي نصيحتون مليون مگر لطف فقير مجذوب جي پند (نصيحت) واقعي قابل شنيد آهي، هن وقت ۾ لطف فقير هڪ الله لوڪ ٿي گذريو آهي جنهن سائين گلڻ ڄام جي وفات تي معذرت لاءِ اچي هٿ مٿي ڪٽي هي الفاظ اچاريا ته:

”اڻ هيريا م هير، پڇ م هير هيرين جي.“
..

تي فائز ٿيا ۽ تمام ڳرو بار سندن مطلوبي ڪلهن تي آيو. پاڻ وڏي تحمل، حلم ۽ بردباري سان هن جبل جيڏي جوابداريءَ کي چشمن تي چائي خنده پيشانيءَ سان منهن ڏنو. مگر الله جل جلاله جنت نصيب ڪري سائين مرحمة الله عليهوم غلام حيدر صاحب کي جن کين هن

دنيا جي نشيب و فـراز ۾ ڪـافي همتـايو. مگـر افسوس جو 27 رمضـان 1372ھ جي اهي بـه ڪين هجر جـو ڦوڙائـو ڏئي پـاڻ راه ربـاني وٺي راهي ٿيا. شل اللهﷻ ڪين مڪمل استقامت عطـا ڪري جو هن دو رنگي دنيا جي دورن ۾ ”بنيـان مرصوص“ ٿي بيهن ۾ هـر حـرص و هـوس جي هوائي ماڙي ڪي ”ضرب ڪليم“ سان نيسـت و نابود ڪن. آمين.

روزانه معمول:

هاڻي سندن روزانه معمول هي آهي، فجر نماز کان اڳ اٿڻ، اڪثر فجـر نمـاز ادا ڪـرڻ، صـبح جي طلــوع ٿيڻ ڪــان اڳ ٻــاهر بنگلي تي اچڻ. اونهــاري ۾ 8 بجي تــائين ۾ ســياري ۾ 9 بجي تائين مضامين لکڻ. ان بعد ٽپال نيڪال ڪــرڻ. اونهاري ۾ هڪ بجي تـائين ۾ سـياري ۾ 3 بجي تـائين۔ عـام و خـاص ڪاروبـار جنهن ۾ فيصـلا، ڪچهري، رهاڻ سڀ اچي ويا. ان بعد ٻه ڪلاڪ آرام يعـني مطالعـه طـالب المـوليٰ سـائين لاءِ گويا آرام آهي شام جو ”طالب المـوليٰ ڪلب“ ۾ والي بــال رانــد ڪــرڻ. نمــاز مغــرب بعــد واپسي. هڪ ڪلاڪ اندروني ڳـالهيون. ان بعـد بنگلي تي اچڻ. جـــتي پهريـــون ڪلاڪ ذاتي ڪـاروبار، ان بعد علمي مذاقي مجلس تان جــو

رات جــا گهڙيــال 11 يــا 12 وڄــائي وري هڪ
بجي تائين مطالعو ڪن. ان بعـد آرام. سـياري
جي موسم ۾ نثر جي تصـنيف يـا مطـالعو رات
جي پوئين حصـي 4 بجـه بعـد فجـر نمـاز تـائين
عمل ۾ ايندو آهي.

سندن اولاد:
پهـرئين گهـر مـان کين هڪ فرزنـد بنـام ميـان
محمــد امين عــرف ڏاڏا ســائين متخلص بــه
”امين“ـ 17 جمادي الثـاني 1358ھ بـروز جمـع
مطابق 4 آگسٽ 1939ع ۾ تولـد ٿيـا. کين ڏاڏا
سـائين هن کــري سـڏيو وڃي ٿـو جـو سـائين
پکن ڌڻيءَ جو نالو سندن مٿـان آهي جنهن تي
مرحمة الله عليهوم سـنڌي خـان صـيد هيـٺيون
بيت لکي پيش ڪيو:

گل خوشرنگ نمودار شد به گلشن نــوح رحمــة
الله عليه،
هزار بار مبارک ز صيد شام و صبوح
فقير صيد آدينه 17 جمادي الثاني 1358ھ

هي صاحبزادو هن سال خير ســان ڇهين درجي
۾ ويو آهي ۾ پــاڻ شـاعر ابن شـاعر آهي. ڏاڍو
خليق، فهيم، مهذب ۾ متمدن آهي. ننـڍي تهيءَ

۾ بـزرگيءَ جـا نشـان عيـان آهن. ”بـزرگي بـه عقـل اسـت نـه بـه سـال“ جي مصـداق وانگـر آهن. الله شـل وڏن جي ولايت ۾ بـزرگيءَ جـو صحيح وارث بنائين. (آمين)
طـالبِ المـوليٰ سـائينءَ جي محبت جـو مرڪـز رهيا آهن. اپريل 1949ع ۾ ”رباعياتِ طالب“ (37) جــو انتســاب پنهنجي هن صــاحبزادي جي نالي هيئئين طرح ڪيو اٿن:

منسوب هي اشعار آءٌ توسان ڪريان ٿو،
تــون تن تي **محمد امين** شـل هونـدين ڪمـر بند.
الله عطا توکي ڪري علم و ولايت،
پيغامِ عمل ساڻ وجي تنهنجو ٿي پيو ند.
هر چيز ۾ تونِ حسنِ ازل جو ڏسين جلوو،
هر تلخي دوران ۾ اچي توکي نظر قند.
تون پنهنجي خيالات تي هر دم رهين قادر،
۾ عشق حقيقيءَ جو هميشه هجين پابند.
تنهنجي نه نظر ارض و سما جي رهي محتاج،
اسباب جهان توڙي اچن تو اڳيان هر چند.
دل تنهنجي هجي دائما سر چشمئه الفت،
تسليم و رضا تي تون هميشه هجين خور سند.
جو طالب المولیٰ کي آهي علم عطا ٿيو،
الله ڪري تنهنجي به سيني ۾ اهو بند.

جولاءِ 1945ع جو مهائتو مهينو هــو جنهن □ ٻــه منظــوم ڪلام ڏاڏا ســائين تي طــالب المــوليٰ ســائين ٿاهيــا آهن ڏســو پدرانــه شــفقت جي رحمت. 16 جــولاءِ **زيــارت** مــان هڪ منظــوم خط بنام **امين** لکيو ويو جو هي هو:

پيارا امين شل سلامت هجين؛
سلامت هجين يا شفاعت هجين.

سندءِ خيريت ٿو خدا کان گهران؛
ٻئي هٿ کڻيو پيو دعائون ڪريان.

خدا شال بخشئي جواني مٿا؛
صحت سان ٿيئي پوءِ پيري عطا.

ملئي علم سان گڏ سدائين عمل؛
ڪرين نيڪ ڪم □ نه ردوبدل.

سدائين مٿئَه مهربان مصطفيٰ □؛
اچي بوءِ تو مان سندي مرتضيٰ.

پرين چئَن يارن جو پيارو هجين؛
سندم زندگي جو سهارو هجين.

ڪرين شال دنيا □ سڀ حق ادا؛
هلين شل مٿي اسوهءِ مصطفيٰ □.

عطا شل ٿئَي توکي عشقِ رسول □؛
ٿئي ڪين ڪڏهن سندءِ دلِ ملول.

ننڍا □ وڏا ياد هر هر اچن؛
سڀن کي سلام □ دعائون رسن.

هجي بخت تنهنجو سدائين غلام؛
ڪريان ختم ٿو خط چئي والسلام.

دعا ٿو **محمّد زمان** هي ڪري؛
سندءِ نيڪيون پيو خدا ڪان گهري.

ڏهن ڏينهن بعد والد جي والهانه محبت وري موجزن ٿي □ هيٺيون قطعه ”ڏاڏا سائين“ جن کي هالا □ مخاطب ڪيو ويو:
امين تو کي سلامت خدا رکي هردم؛
وري ڀيو علم لدّني سان سينو سينگارئي.
رکيئَي دست محبت محمدِ عربي (صلي الله عليه وسلم)؛
□ لطف سانَ هو آبِ حياتَ شل پيارئي.

پيارو شال هجين پنجتن يارن جو؛
جو ملڪ مون آ ڏنو رب شال ڏيڪارئي.
بنائي شال خدا توکي **طالب المولىٰ**؛
پنهي جڳن عمل نيڪ سان سچڻ جيارئي.
(آمين)

پـئي ديـري مـان کين ٽي فرزنـد (39) پـه معصـوم آهن، فرزنـدن جـا هيـئين طـرح اسـم آهن:

1ميان غلام محمد (خليق الزمان)
14 ربيع الثـاني 1368ھ بمطـابق 13 فـيروري 1949ع
2 ميان الهه بچـايو (رفيـق الزمـان) 23 ذوالحج 1370ھ بمطابق 26 سيپٽمبر 1951ع
3 ميان عبدالحسين (شفيق الزمان) (40)
9 جمـادي الاول 1372ھ بمطـابق 25 جنـوري 1953ع.

عادت و خصائل:

منهنجي پيـاري شـاگرد محمـد بچـل ”محبـوب“ هوســڙي واري (41) هڪ مضــمون بعنــوان ”منهنجو پسنديده اديب“ سندن خصـائل جي رنگن جي جانقاشـي ڪَـئي آهي سـا قابـل داد آهي، چاهيم ته اهو هو بهو ذڪر اوهـان لاءِ هت پيش ڪريان (*) ملاحظه ڪريو:

”وٽن سيئَي دين و دنيا جون نعمتون مهيا آهن، مگر انهيءَ هوندي به؛ فخر هٺ؛ وڏائي وير وروڌ ۽ تڪبر ڪان بلڪل دور آهن. وٽن ادب؛ حيا؛ فضيلت؛ لحاظ؛ صبر و تحمل، غريبن؛ محتاجن ۽ مظلومن جي همدردي ۽ مهمان نوازي جا اڻ کٽ خزانا آهن. انصاف؛ حق پرستي؛ دشمن نوازي غريب توڙي تونگر لاءِ هڪڙي نظر، اهي منجهن خاص خوبيون آهن.
محبت جي دنيا ۾ وري اهڙا آهن جو هڪ وار جو سندن ديدار ڪندو، ڪچهري ۽ گفتار ٻڌندو، سو اهڙي ته محبت جي پيچ ۾ اچي ويندو جتان تا عمر آزاد ٿي نه سگهندو. جهڙو خانداني لحاظ کان تهڙو ئي خوش اخلاق، حسن، ۽ مٿي بيان ڪيل گڻن سان مولا پاڪ ڪين نوازي هر دلعزيز ڪيو آهي. ٺيڪ آهي ته جهڙا گل گلاب جا تهڙا مٿن ويس. ڪنهن به ڪچهري، محفل يا مجلس ۾:

”پاڻ پٽاندرِ چنڊ جي ٻيا تابع جئَين تارن“

هوندا آهن. سندن زندگي جو خاص مقصد خدمت خلق آهي. هميشه ماڻهن جا فيصلا ڪرڻ، فرياد اونائڻ، مدون ڪرڻ ۽ سچا ڏينهن

گذارن ٿا. انصاف □ ڪنهن جو به ريا نه رکندا آهن.

دلچسپيون : (Hobbies)
سندن مکيه دلچسپيون هي آهن.
1مطالع
2شاعري
3شڪار
4موسيقي
5والي بال راند
6سير و تفريح.

---

* يادِ رفتگان صفحه
* تذڪره شعرائي هالا صفحه 2829
* ماهنامه طالب المولىٰ فيروري 1953ع صفحو 1617

مطالعو:

مطالعي جو ڪجھ مطلع اڳين ورقن □ ڏئي رهيو آهيان. مگر سندن مطالعه جي وسعت سندن تصانيف يا تاليفات مان □ رفعت سندن شاعري مان بآساني پروڙي سگھبي، روزانه معمول مان اوهان کي ظاهر ٿيو ته خود مطالع به سندن لاءِ آرام آهي. سندن تاليفات

۽ تصانيف مان هيٺيان مکيه آهن جن جو چرچو ادبي حلقن ۾ گرما گرم ٿيندو رهي ٿو:

اشيطان: هن ۾ ابليس ۽ شيطان تي ڌار ڌار مقالات جمع ڪيا ويا آهن جي مطالعي جي وسيع ڪرڻ لاءِ ڏاڍو ڪارآمد آهن.

2اسلامي تصوف: هن ۾ صحيح اسلامي تصوف جو ذڪر وضاحت سان ڏنو ويو آهي ۽ مڪار صوفين جي مٿي پليد چڱي طرحمة الله عليه ڪئي ويئي آهي جي پنهنجي ”شيد جي دڪانن“ ۾ ويهي سالوس جو لباس ڍڪي عوام الناس کي ٺڳين ٿا ۽ ڦرين ٿا.

3خود شناسي: تصوف ۽ نفسيات جي گڏيل مٽين جي مالها آهي. جنهن جي استعمال ڪرڻ ڪري ذڪر و فڪر جا دروازا کلي پون ٿا.

4يادرفتگان: پنجاه گذريل سنڌي شاعرن جي احوال ڪلام جو مصور اَلبم جو سنڌي ادب ۾ يڪتائي جو مثال رکي ٿو.

5امام غزالي جا خطوط: اندرِ جي دري کولڻ لاءِ امام غزاليءَ جهڙي بزرگ صوفيءَ جي صوفيانه قيل و قال و خط و ڪتابت جو

مجموعو جو طالب الموليٰ سائين جن اهل سنڌ جي فائدي لاءِ ترجمو به ڪيو ۽ شايع به ڪرايو.

6شاعري:
جيڪڏهن طالب الموليٰ سائينۡ جي خاندان ۽ ماحول تي نظر وجهبي ته اهو ظاهر ٿيندو ته پاڻ ۽ شاعري لازم ۽ ملزوم آهن. پاڻ ابن شاعر آهن. ان ڪانسواءِ سندن پڙڏاڏو ”سائين پکن ڏٽي“ شعر جو شاه ٿي گذريو آهي. هن جو برادر اصغر سائين ”پنيلڌو“ (42) به پنهنجو مٽ پاڻ هو. هن صاحب جا چارئي فرزند به صاحبِ شعر و شعور. پلا اهڙي چٽيل چوڌار ۾ طالب الموليٰ سائين جي طبعيت ڪيئن ٿي خاموش وهي؟ ڏهن سالن جي عمر هئي ته پڻ ناري طرف مريدن جي سفر تي ويا هئا: اتي ڪين مٺار فقير راڄڙ (43) سان ميل جول جا گهڻا موقعا مليا جو سندن حاضري ۾ رهندو هو. هن جي ته طبع هئي ڪليل سو روزانو رات جو هڪ ڏهر ٺاهي طالب الموليٰ سائين ڪي هر صبح جو ٻڌائيندو هو.

کين هن تي تــپرس لڳــو □ شــعور جــو اســپ ميدان تخيل □ تيزيءَ سان ڊوڙڻ لڳو، وري جو ويتر مختلف شعر جي ڪلامن جو مطـالعو ٿيـو خصوصــاً ســائين پکن ڏٽي جي روحــاني ڪلام جــو تنهن اهـا آرزو دل □ پيـدا ڪـئي تـه ”مـان شـاعر ٿيـان“. هن آرزو جي مڪمـل ڪـرڻ لاءِ ڪوشان رهيا. ڏينهن ويـا گذرنـدا سـال ڪن بــه پورو ٿي ويو باز جي شڪار جو پروگرام هو تــه اتي في البديعه هي شعر دل تي تري آين ته:

يا الاهي يار مون ايندو ڪـڏهن، (44)
درد دل جو دور هي ٿيندو ڪـڏهن.

شعر مڪمل ڪيــو ويـو □ اهــڙي طرحمــة اللــه عليه شاعري جي شـاهراھ تي طـالب المـوليٰ ســائين قــدم رکيــو ســال ٻــه عزيــزن □ والــد صاحب کان مخفي نمونه □ شعر سازي ڪــئي وئي اڪثر غير مــوزون ڪلام ٺـاهيو وينـدو هـو. موزون ٿـورو. ڪـيئن سـؤ نهي ويـا. هڪ ڏينهن سندن هڪ ڪافي بمطلع:

”ميـڏا يـار اڱڻ تي آيـا، ول نـئين سـر جوش جڳا يا“

هڪ گـويي کي ڳـائڻ لاءِ سـيڪاري وئي. جنهن جي خـبر سـندن والـد صـاحب کي پـئي. پـاڻ طالب المولىٰ سائين جي موجـودگي ۽ اشـارتاً چيائون ته حقيقت جـو رنـگ ڏجي بـاقي ”ميـڏا يار اڱڻ تي آيا“ چا جو؟ ان بعـد ڪيـترن سـوَن شعرن جو ڪتاب چيهون چيهون ڪيو ويو. مگر عزم بـالجزم ڪيـو ويـو تـه جيڪـڏهن چئبـو تـه اهڙو شعر چئَبو جو سندن بزرگن خصوصاً والد صاحب ۽ عموي صاحب کي مرغوب لڳي. خدا تعـالىٰ جي فضـل سـان ٿيـو بـه ائين جـو انهن مـذڪور بـزرگن جي خيـال کي سـندن شـعر پرسحر بدلائي ڇڏيو ۽ سندن والد صـاحب کي هڪ رباعي هڪ ڪافي ۽ هڪ غزل اردو:

رمزمين ملک عدم سي جب يهان آنا پڙا

ڏاڍا پسـند اينـدا هئـا ۽ سـندن چاچـا سـائين مرحمة الله عليهوم مولوي کي هڪ ڪافي:

جاني هجي توکي جس، هينئن کي کبيون آهن يار جدايون

□ پيو عارف (45) سان خطاب ڏاڍو مرغوب خاطر لڳندا هئا ”عارف سان خطاب“ جو جدت جي جوش جو جلوو اوهان به ملاحظه ڪريو. هيءُ جدت سندن ڪلام □ خاص خصوصيت آهي. هي 1 ڊسمبر 1949ع □ هالا □ ٺاهيو ويو. چند بيت حاضر آهن:

اچو ته حرص و هوا جي دنيا ڪريون برباد،
اچو ته عيش □ عشرت جو اڄ پٽيون بنياد.

اچو ته سطوت □ جبروت جي جهان □ اڄ،
نياز □ نوڙت نئَين سر ڪريون وري آباد.

اچو ته جام □ مينا کي زهر ساڻ پريون،
هميشه لاءِ ٿئي مئڪشن جي دل ناشاد.

اچو ته پيدا ڪريون آهون خواب گاهن □،
بجاءِ غفلت جي بس هجي خدا جي ياد.

اچو ته هاڻي جهان جو نظام بدلايون،

□ دام ظلم کان انصاف کي ڪريون آزاد.

اچو ته شاه و گدا جي نشست يڪسان ڪريون،
هزار طرحمة الله عليه سان رب العليٰ ڪندو امداد.

اچو ته هر هڪ ذري □ ذات کي ڳوليون،
چا آهي ديده بينا لا سرو □ شمشاد؟

اچو اي عارف قرآن جي روشنائي □،
تڙي ڪڏون هاڻي دنيا مان زندق و الحاد.

اچو ته هاڻي تڪلف کي يار ترڪ ڪريون،
هي آهي طالب مولا کي ٿيو عجب ارشاد.

تخلص:

شـروعات □ سـندن تخلص ”بيـوس“ هـو مگـر جڏهن معلـوم ٿين تـه مسـتر ڪشـنچند بيـوس لاڙڪاڻي طرف آهي ته پـاڻ ڦـيرائي ”فـراقي“ رڪيائون مگر اهو پسند نه آين تـه پـوءِ ”محمـد زمان“ آڏيندا هئا. اهو سـمو 1350ھ هـو يعـني سندن عمر 12 سال هئي. ان وقت جا پـه بيت ڏجن ٿا:

(1)

وار تنهنجا ٿا وڪوڙن ور ڏيو واسينگ جئن،
ٿو پڇي محمّد زمان سچ چـؤ ونگڻ ڪنهن ڪـان سڪئَين۔

(2)

زماني جي بي اعتداليءَ جي باعث،
ڏٺا رنگ **محّمد زمان** ڪهڙا ڪهڙا؟

ان بعد **”طالب“** □ آخر طـالب ڪـان پـوءِ جـو خـال هـو سـو پريـو ويـو □ مـولا جـو مٿـو نـالو منـدرج ڪيـو ويـو. يعـني **”طالب المـولي“**

طالب جي تخلص سان ڪلام جو مرقعو ”بهار طالب“ ۽ ”رباعيات طالب“ ۾ ملي ٿو.
شعر سازي ۾ سندن باقاعدي اوستاد نه هو. باقي صحبت ته گهڻن ئي شعراءِ ڪرام سان ٿيل اٿن. محترم محمد صديق مسافر (46) ٽنڊي باگي وارو جو جهونڙن جي جڳ جو جهونو يادگار آهي. 27 اپريل 1941ع مطابق 29 صفر 1360ھ هالا ۾ اقامت گزين ٿيو هو. ان وقت طالب المولیٰ سائين جي عمر 13 سال هئي ۽ پاڻ ”طالب“ جي تخلص سان مشهور هئا. سندن شعر جي معلوميت ڪري ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ساڻن ملاقات ڪري دعانامه منظوم پيش ڪيائين. جنهن جي بلاڪ مان قارئين ڪرام کي هن مستقبل جي شاعر جي منزلت جي خاصي خبر پوندي. سنڌيءَ جا سيئي رسالا سندن ڪلام سان سينگاريل نظر اچن ٿا. ريڊيو پاڪستان ڪراچيءَ تان به اڪثر ڪري سندن ڪلام ٻڌبا پيا آهن. مگر ڪتابي صورت ۾ سندن شعر هيٺئين طرحمة الله عليه آهي:

(1)

بهـار طـالب: نظم جي ڏار ڏار قسـمن جـو مجموعـو جـو قاضـي عبـدالحي سـليم هـالائي مرتب ڪيو ۾ 1946ع ۾ شايع ڪرايو ويو.

(2)

رباعيات طالب: طـالب المـوليٰ سـائينءَ جي منتخب رباعيات جو مختصر مجموعو جو سليم صاحب هالائي جي زيـر طبـع اپريـل 1949ع ۾ شايع ٿيو

(3).

مثنوي عقـل و عشـق: جـا 2728 فيـبروي 1955ع جي اداره روح ادب سـنڌ جي طرفـان راڳ ڪـانفرنس ۾ مفت تقسـيم ڪـئي ويـئي هئي.

(4)

ڪچڪول طالب الموليٰ: موجـوده ڪتـاب جـو بنـده جي نـاچيز تـاليف جـو نـتيجو آهي ح جنهن جي ڇپـائي جـو مفصـل ڪم اپريـل

1955ع جي پڄَي هفـتي هلي پـورو ٿينـدو بازار ادب مشتاق نگاهن جو مرڪز ٿيندو.

مـان اڳ ذڪـر ڪـري آيـو آهيـان تـه طـالب المولیٰ سائين کي شاعري ورثي طور عطا ٿي آهي. ان سان گڏ ماحول جو اثر آهي. ان سان گڏ ادبي محفلن خواه مشـاعرن جـو بـه نـتيجو آهي. ته هن ضـمن مـان اوهـان صـاحبن کي اڄ انهن ستارن سان متعارف ڪرايـان ٿـو جي زماني افلاڪ جي سـطح تي چمڪيـا روشـن ٿيا. هالا جو شهر خود علم و ادب و فضـل جــو گهــوارو ٿي گــذريو آهي. خليفي محمــد عمــر صاحب ”اختر“ واه جو فرمايو آهي ته:

”هر طرحمة الله عليه علم بي مثل ٿـو هـالا چئجي،
سنڌ ڇا هند ڇا دنيا به يڪتا چئجي.
هنر و حڪمت ٿيو غيرت يونان بيشڪ،
باليقين بحرِ ادب، مرڪز شعراء چئجي.
مخزنِ گوهِر اسرارِ تصوف اعلیٰ،

چشمهءِ بزمِ سخن مجمع علما چئجي.

ان گنج گــوهر □ طــالب المــوليٰ ســائين جي زمــاني □ ئي ڪيــترا مٽيــا دار مــوتي آهن جي ڪيـترن ڏينهن ڪـان وٺي شـاعراني محفـل کي روشن رکندا آيا آهن. انهن مان سليم صاحب (47) اختر صـاحب (48) انجم صـاحب (49)ـ □ انور صاحب (50) جا نالا قابل ذڪــر آهن. انهن بزمن کي زياده رونق افــروز ڪــرڻ جـو بـاعث پير شاه نـواز شـاه عـارف □ سـيد حيـدر شـاه ناظم ثم حيدر (51) جـون شخيصـيات بـه آهن جي طالب الموليٰ سائين جا وفاشعار يار آهن. عارف صاحب جو نـالو طـالب المـوليٰ سـائين جي بيانن □ گهٽو ڏسـڻ □ اچي ٿـو. چنـد مثـال پيش ڪجن ٿا:
عيــد مبــارڪ جي مــوقعي تي هيٺــئين نمونــه عارف صاحب کي ياد ڪيو ويو آهي:

(1)

عيد سا عيد جو جنهن □ تون هجين گڏ دلبر،
عيد سان عيد نه آهي جا جدائيءَ □ اچي.

عيد منهنجي تہ تڏهن ٿيندي جڏهن توسان ملان،
عيد آهي سا مبارڪ جا ڀلائي ۾ اچي.
1 شوال 1367ھ 2آگسٽ 1948ع

(2)

سر ڪجي قربان دلبر يار تان،
عيدِ قربان ۾ هي قرباني ڪجي.
خود خدا هن ڏينهن قرباني گهري،
ڏس تون ابراهيم و اسماعيل ڪي.
9ذوالحج 1369ھ 24سپٽمبر 1950ع

26فيبروري 1953ع جي ڏينهن سکر ويندي رستي تي موري ۾ نواب شاھ جو ڪليڪٽر آغا عبدالنبي صاحب (52) طالب المولىٰ سائين جن سان مليو، ان سان رهاڻ ڪئي ويئي. عارف صاحب جو طالب المولىٰ سائين سان گڏ هو، تنهن طرحمة الله عليه ڏئي ان تي حسب ذيل طرحمة الله عليه طالب المولىٰ سائين طبع آزمائي ڪئي:

طرحمــة اللــه عليــه **”كيــون ســين قــرب وارن سان رهاڻيون راز رستن تي.“**

پڏايو اي دنيا وارا ميارون کهڙيون مستن تي.
بنايو آهي اڄ دنيا فقط ڪلدار کي قبلو،
تڏهن آهي نــه ڪــوئي ڏوهه بيشــڪ بت پرســتن تي.

25 جون 1935ع تي سيد حيدر شاه حيدر کي هالا ۾ ”ياد رفتگان“ سوکڙي طــور ڏينــدي هي شعر زباني قلم جي معرفت اچاريو ويو:

مــان انهي محبــوب کي تحفــو ڏيــان ثــو هي ڪتاب،
جنهن سان چتڙن ۾ محبت جا لڳي پيوند ويا.
يعني حيدر شاه حيدر، طالب الموليٰ جو يار،
جان هڪڙي آهي، ظاهر ۾ به قلب ٿي پيا.

جمعيت الشعريٰ جي سرپرســتي وقت ســندن علمي ادبي محفلــون حــاجي محمــود صــاحب

خـادم، (53) ڊاڪـٽر محمـد ابـراهيم صـاحب خليـــل، (45) مولـــوي غلام محمـــد صـــاحب گرامي، (55) مرحمة الله عليهوم ماستر جمـع خان غريب، (56) حافظ محمد صاحب احسـن چنـا (57) جهـڙن چـوٽيءَ وارن شـاعرن سـان ٿينـديون رهنـديون هيـون. سـروري ڪـالج جي اجراء بعد طالب المولىٰ سائين جن جون قرب واريون ڪچهريون مسٽر محمـد بچـل محبـوب هوسڙي واري، مسٽر محمـد شـعبان خـاڪ ٿم بخت ڪشـــموري (58) الهـــداد ٻوهيـــو آٿم قنبري (59) سان ٿينديون رهيون آهن.

هـــاڻي وري اداره روح ادب جي اجـــراء بعـــد سـندن سـروڪار حـاجي اللـه بخش صـاحب عقيلي سرشار، (60) امير صـاحب (61) غـني صـاحب، (62) خالـدي صـاحب (63) جهـڙن باظرف شـاعرن سـان ٿيـو آهي. هـاڻي سـندن ڪلام مان انهن شاعرن جا نـالا نمـوني خـاطر پيش ڪجن ٿا:

ڪو لطف شبِ تار آخر نه هجي ها،

هن شـعر جي گـردون تي جي **اخـتر** (1) نـه هجي ها.
جي خاڪ (2) هجي ها نه **انور** (3) نه هجي ها،
محبوب (4) جو جلوو پو منور نه هجي ها.
هي لطف تڪلم پو مؤثر نه هجي ها،
جي **طالب المولٰي** هـتي اطهـر نـه هجي ها.
(14 مارچ 1954ع ڪراچي).

ڪاليج جي شاگردن محبـوب هوسـڙي واري الهداد آثم قنبر واري بابت هيٺين طرحمـة اللـه عليه تاثرات ڪيا ويا آهن:

دل منهنجي ڪئي قيد آ **محبوب** **آثم**،
مـان پـاڻ بــه تن ڪي تــو سـچڻ پنهنجــو ئي سمجهان،
الله ڪري ناتو اهو هو به نيائن،
منهنجي به انهن ساڻ سدائين آ دل و جان.

صاحبزاده امداد عباس فدا جهوڪ شريف (64) جي خط پهچڻ تي هي تاثرات طالب المولىٰ سائين جي ورد زبان ٿيا:

علي الصباح قبوليو فدا سلام عليڪ،
هزار بار اوهان تي سدا سلام عليڪ.
جڏهن جهان تصور □ ٿو ڏسي توکي،
چوي ٿو طالبِ مولا ادا سلام عليڪ۔

هت صيد صاحب جا طالب المولىٰ سائين جي ڪلام بابت تاثرات هڪ خط جي صورت □ پيش ڪجن ٿا حالانڪ سندن وڏيڪ احوال ”موسيقي“ جي ضمنن □ پيش ڪبو:

صيد ڪر ڈالا مجهي اپني سخن ڪي تير سي،
اس پ□ ي□ دعوي ڪ□ **طالب** هون مگر مطلوب هو-

جهان پناه! سبحان الله بهت خوب، آپڪي صيد ڪو جو خوشي آپ ڪي طبع رواني اور مفيع ڪلامي ني عطا ڪي هي، وه احاط□ تحرير

سي بالاتر هي اور اسکا صحيح اندازه مين هي
جانتا هون البتہ کچھ حصہ خوشي کا تا بعدار
کي مندرجہ بالا شعر مين پايا جاتا هي

”گر قبول افتند زهي عز و شرف“.
فقير صيد

3شکار:

سندن مرغوب مشغلن مان هک شکار آهي. اوهان معلوم کري چکا آهيو ته ”باز جي شکار“ جي دوران پاڻ شاعر بنيا. پهريائين باز جو شکار زور شور سان ٿيندو هو. هن ۾ به پهريان ڇهه ست سال گذري ويا. هک ڀيري پنهنجي معتقد مريد خانصاحب سائينداد چوري جي باز تان هيٺيان اشعار چيائون:

خفتي ٿيو پوي ٿو گهڻو ئي شرمسار،
يارو کري نه باز کا مستي شکار ۾.
شل باز اڄ تلور وٺي کا شتاب ۾،

آهي دعا اسان جي خدا جي جناب ۾
اڄ سارو ڏينهن گذري ويو انتظار ۾،

ڏاڍي پڏائي باز اچوڪي شڪار ۾.

ڪتن وارو شڪار به وقتاً فوقتاً ٿيندو آهي. پيلن واري ڦاڙي جي شڪار کان گريز آهي ۽ جبل جي سره يا ٿر جي هرڻ وارو شڪار بيحد مرغوب آهي. جبلن جي شڪار جي سلسلي ۾ ڪيترائي جبل جها ڳيا ويا آهن. مردار ڪڇ جبل جو فوٽو مثال طور ڪچڪول ۾ ڏنو ويو آهي. ٿر جي شڪار جي سلسلي ۾ ننگر پارڪر تائين به وڃڻ ٿيو آهي.

4 موسيقي:

صحيح موسيقي انسان جي زندگي جي جان آهي. طالب المولىٰ سائين نه رڳو موسيقي جو مشتاق آهي، مگر هن جي نڪته دانين تي به ڪافي قدرت رکي ٿو هن سلسلي ۾ پاڻ **زماني ٿوڙي** جا موجد آهن، جنهن جو ذڪر گذريل راڳ ڪانفرنس ۾ خانصاحب منظور علي خان (65) شرحمة الله عليه سان ڪيو. پهريائين پهريائين ننڍي اوستا ۾ فوني سان شوق تمام گهٽو رهيو. سندن والد صاحب کي

سر بِهاڳ مان هڪ رڪارڊ **مائي الهه رکي** مغنيه جو پريل ڏاڍو پسند هو. هڪ ڀيري ڪين چيو ويو ته سر بهاڳ وارو رڪارڊ ڪٽي اچجي. جيئن ته عمر ننڍي هئي ۾ سرن جي ڄاڻ ڪم هئي ته پاڻ ان ارشاد تي تعميل ڪري نه سگهيا. هن ڪميءَ کي محسوس ڪندي علم سنگيت جي تحصيل ۾ رهيا ۾ ڏار ڏار ڪتاب زير مطالع آيا. بنا استاد جي هارمونيم سکيا. سکڻ جو طريقو اهو هو جو ماڻهن کي ڳارائي سُرن ڪڍڻ جو تجربو ڪيو ويو. سندن ساڳي شاعريءَ وارو زمانو هو، جڏهن سندن شوق هن طرف راغب رهيو. سندن خدمت ۾ مرحمة الله عليهوم رمضان واڍي جو پوٽو امام علي فقير رهندو هو. (66) ائن ڏهن سالن جي عمر ۾ پاڻ هڪ دفعي سنگيت جي سڄاڻ استاد سندي خان کي ٻُڌائون، وري سندن والد صاحب جن به استاد صاحب جي گهٽي ساراه ڪندا هئا. سندن خواهش تي سندن پهرين شادي تي سندي خان کي گهرايو ويو. ان بعد هي صاحب مطلوبي محفل ۾

تاحيات رهيو. سندس احوال جو ياد رفتگان آيل آهي، سوهيٺ ڏجي ٿو:
ياد رفتگان صفحي 4 (1897ع1948ع) نالو سندي خان ولد هندي خان تخلص ”صيد“ سندس والد جو اصل وطن هند پوءِ اچي سنڌ وطني ٿيو. هندي خان بهترين گويو آنجهاني سيٺ وشنداس مانجهو واري (67) وٽ وظيفه تي رهندڙ هو.
مرحمة الله عليهوم اتي ئي ڄائو تنهن ڪري مٿس سنڌي خان نالو رکيو ويو. مرحمة الله عليهوم ”صيد“ پنهنجي خانداني فن علم موسيقي اعليٰ ڪان اعليٰ ماهر ٿيو. سنڌ جي اميرن ڪان ڪيس ”خانصاب“ جو خطاب مليو. مرحمة الله عليهوم ”صيد“ خوش اخلاق خوش پوش، لطيف مزاج مرد، فقير صفت انسان هميشه خندان خندان نظر ايندڙ، سنڌي، سرائڪي، اردو، پنجابي، فارسي، هندي، پشتو، (ڪجھ عربي انگريزي) ماهر. خوش گلو خوش گو خوش خط شاعر، جاءِ رهائش شڪارپور سنڌ آخري عمر جو حصو هالن گذاريائين. محمد فقير

ڪٿياڻ جـو متوالـو عاشـق ۾ فقـير صـاحب جي دام محبت صـحيح طرحمـة اللــه عليــه ڪيس صيد ڪري ڇڏيو. صيد مرحمة الله عليهوم جي روح عنصري قفس مان پرواز به فقير صـاحب جي مڪان ”ميخانه منصـوري“ تي ڪيـو ۾ اتي ئي دفن ڪيو ويو.“ سندس سنه وفـات طـالب المـــوليٰ ســـائين 1359ع ڪـــڊيو آهي جـــو ڪچڪـول ۾ آيـل آهي (68). (تـذڪره شـعراء هــالا جي مولــف 21 محــرم الحــرام 1361ھ ڄاڻــايو آهي) طــالب المــوليٰ ســائين ۾ صــيد مرحمة الله عليهوم جي ڏينهن جـون صـحبتون به ڏاڍيون مزيدار هيون. سڄ پڇ هـر ذوق واري صـاحب جي دل ڪي صـيد ڪنـدڙ، هنن جـو ڳچ احوال تذڪره شـعراه هـالا ۾ درج ٿيـل آهي. (3) راڳ جا سـاز ڪين سـپ وڄـائڻ اچن ٿـا پـر ستار، هارمونيم ۾ دلربا تي عبور اٿن.

5والي بال راند:

رانــد رونــد ۾ ورزش صــحت لاءِ ســڪان آهي. جيئن ته طالب الموليٰ سائين ڪي سـچو ڏينهن پنهنجن مصـروفيتن ۾ مشـغول رهڻـو پـوي ٿـو

تيئڻ شام جو سندن لاءِ راند روند ڪرڻ بيحد ضروري آهي. پاڻ والي بال راند جو انتخاب ڪري سترهن سال کن ٿيا جو ”طالب المولىٰ ڪلب“ جو پايو وڌائون، هاڻي خدا صاحب جي فضل سان هي ڪلب باقاعدي مرتب ٿيل قانون پٽاندڙ جاري وساري آهي. هن جا عهديدار هي آهن:

طالب المولىٰ ڪلب:
(قيام:1938ع)

صدر
جناب مخدوم محمد زمان صاحب المولىٰ
نائب صدر
مخدوم امين محمد صاحب
سيڪريٽري
قاضي عبدالعليم صاحب ابڙو (69)
جوائنٽ سيڪريٽري
ميان جمال الدين گاجٽي (70)
خزانچي
ميان الهبچايو ”مجبور وفا“ (71)
جنرل ڪئپٽن

ميان اعجاز حسين صاحب (72)

سرگرم ڪارڪن

1 خان صاحب لعل محمد (لعل) (73)
2 ميان احمد خان ميمڻ (74)
3 مسٽر محمود ابڙيجو (75)
4 مسٽر محمد رحمة الله عليهيم جاپاني76)
5 ميان محمد بخش بيگ (77)

هيءُ ڪلب سال 1950ع کان وٺي سائين جن جي سرپرستي هيٺ ”آل سنڌ طالب المولىٰ والي بال ٽورنامينٽ“ جو انتظام ڪندي رهي ٿي انهن ساليانن ميٽنگن □ به واه جو ڇهچٽو لڳندو آهي □ واه جون ادبي مجلسون منعقد ٿينديون آهن. هڪ دفعي جو ذڪر آهي ته 19 آڪٽوبر 1952ع تي هالن □ ”3 آل سنڌ طالب المولىٰ والي بال ٽورنامينٽ“ جي موقعي تي هڪ صاحب بنام ڊاڪٽر سيد محمد عباس صاحب گنبٽ جي ٽيم سان گڏ آيو. پاڻ هديه عقيدت و الفت هڪ قطعه □ هڪ رباعي لکي طالب المولىٰ سائين جي خدمت □ پيش

ڪيائين. جنهن جو جواب طالب المولىٰ سائين به هڪ نظم □ ڏنو، مگر سندن عمر □ ٿهي بابت واه جي عڪس ڪشي ڪيء اٿن. ملاحظه ڪريو:

قطعه

طالب المولىٰ خدا رکهي تمهي محفوط وشاد،
روز و شب بخشيگي دل ڪو تازگي اب تيري ياد
خوبرو خوشدل و خوش اخلاق و مردِ باصفا،
يـ□ دعا ”عباس“ ڪرتا هي ڪـ□ تو پائنده باد،

رباعي

آج طالب هوا مرا مطلوب
گويا راغب ڪو ڪرليا مرغوب
ڪوئي ڪچھ بهي ڪهي مگر عباس

سب سي اڇها هي يہ مرا محبوب
(ڊاڪٽر سيد محمد عباس)

هيٺيون نظم، جواب ۾ 21 آڪٽوبر تي لکيو ويو:

ٿو بيان هي ڪري دل مضطر،
ٿا ڏين گوش پڻ مہ واختر.
عمر ڀٽيھ ورھ ٿي آهي،
خال ۽ خط به مٽجي ويا آخر.
چشم نرگس نه، زلف سنبل ناھ،
ابرو مزگان نه آھ تيغ و تبر.
نه اهي لعل لب نه موتي ڏند،
سي نه رخسار، جيئن گل خوشتر.
پور لائي جو حسن ٿيو ناپيد،
نازو انداز ٿيا رفو چڪر.
نه اها باقي آهي رعنائي،
نه ملاحت نه ناز واري نظر.
حسن سيرت آ جسم سينگاريو،
حسن صورت اگر نه آ بهتر.

دلِ عباس ويو لٿي طالب،
گويا **طالب** اچا به آ دلبر.
منهنجو طالب هجي سلامت شل،
سڻ دعا منهنجي خالقِ اڪبر.
هن وهي ۾ ٿيس جو مان محبوب،
دل کي آهي ملي مسرت خوب.

6 سيرو تفريح:

علم نفسيات موجب روزانه پنهنجي هلاڪ ڪندڙ معمول ۾ ضرور ڪو وندرائيندڙ وقفو هجي، نه ته هن دنيا جو ڪارخانو هلي نه سگهندو. طالب المولىٰ سائين کي به جڏهن روزانه معمول ڪري طبع تي بار گران ثابت ٿيندو آهي ته **”واسير وافي الارض“** جي فرقاني فرمان کي هنڌائڻ لاءِ ٻاهر نڪرندو آهي. مان مٿي ذڪر ڪري آيو آهيان ته سندن سير و تفريح جا مرڪز ماٺ جا مقام، ٿر بر جهنگل جر ۾ ڏونگر هوندا آهن. هنن هنڌن تي قدرتي ڪرشما پسجن ٿا سي شهرن جي مصنوعيت ۾ ناپيد آهن. سچ پچ ته اهي ئي آهن سچي حظ حاصل ڪرڻ جا هنڌ.

آخر ۾ مان ياد رفتگان جي پيش لفظ جا هي الفاظ هت وري دهرائڻ چاهيان ٿو، جي مون جنوري 1953ع ۾ لکيا هئا ته ”شل رب العزت کين (طالب المولىٰ سائين جن کي) عمر خضري عطا ڪري جيئن ادبي مجلس جي چراغ بنديءَ جو سلسلو قائم رهندو اچي.“ آمين سنڌ جو هر ادبي اداره سندن ضرور مرهونِ منت آهي جو پاڻ تمام فراخدليءَ سان سندن عليحده ادبي فنڊ مان انهن جي امداد فرمائيندا آهن پاڻ 1936ع کان وٺي انجمن علم و ادب هالا جا سرپرست ٿي رهيا. (*) جنهن جي 18 سالياني مجلس 12 نومبر ۾ منعقد ٿي. پاڻ ’بزم لطيف ڪراچي‘، ’بزمِ بسمل ٽنڊو محمد خان‘ ۾ ’بزمِ ادب دادو‘ جا به سرپرست ٿي رهيا آهن. وري هاٽي ’اداره روح ادب سنڌ‘ جو پايو مئي 1953ع جي وڌو اٿن، جنهن جي ڪتابن جي سلسلي جي هڪ ڪڙي عقل و عشق جي مثنوي شايع ٿي چڪي ۾ تازو 2728 فيبروري 1955ع جي اداري جي زيرسايه **راڳ ڪانفرنس** منعقد

ٿي هـئي. سـندن سرپرسـتي هيٺ **هفـتيوار پاسبان، الزمـان،** (78)ـ **تعمـير ۽ كـوثر** نكري رهيون هيون مگر پـني جي قلت كـري بنـد ٿي ويـون. **ماهنامه فـردوس** اجـا آب و تاب سان هلي رهيو آهي. جو سـال 1950ع ۾ زيـر اشـاعت ٿيـو. سـيتا مـان سـنڌ جي كهنـه مشق شاعر مرحمـة اللـه عليهـوم جمـع خـان غـريب 1952ع ۾ طـالب المـوليٰ سـائين جي سرپرستي هيٺ هڪ ماهنامو بعنوان **”طـالب الموليٰ“** صفئَه طبـاعت تي آنـدو هـاڻي وري سـندن زيـر سرپرسـتي **ماهنامـه روح** ادب حيدرآباد مان زير ادارت جناب محمد خان غني شايع ٿي رهيو آهي.

طــالب المــوليٰ ســائين جي شــعر و شاعري:

مقدمـه طويـل هئڻ كـري هن عنـوان تي ذرا اجمال كان كم وٺندس. پاڻ شاعريءَ جي هـر كنهن نوع تي طبع آزمـائي كـئي اٽن مـوزون كلام ۾ جن انـواع تي طبـع آزمـائي كـئي اٽن سـي هي آهن: غــزل، قطعــه، ربــاعي فــرد،

مثنوي، مخمس، مسدس، مثمن، مستزاد ۽ ڳجهارت. ٻين سڀني صنفن سان قارئين ڪرام ضرور روشناس هوندا، تنهن ڪري هت فقط ڳجهارت جو ذڪر ڪجي ٿو: ٻهراڙين جي ٻهڳڻن ڪي خبر آهي ته ڳجهارت ڪئَن ڏجي يا ان ڪي ڪئَن ڦولجي وغيره هيءَ يا ته هڪ رواجي سٽ يا ٻن سٽن واري ڏوهيڙي يا مڪمل بيت جي صورت ۾ ٿيندي آهي. پر هت قصو ئي ٻيو يعني طالب الموليٰ سائينن جي تيز فهم طبع چاهيو ته موزون ۽ غير موزون کي پاڻ ۾ ڳنڍجي سو عوامي غير موزون هنر کي موزون شڪل ۾ پيش ڪيو ويو آهي. هيءَ به طالب الموليٰ سائينن جي ڪلام جي جدت آهي جا اڳ سنڌي ڪلام ۾ ظاهر نه ٿي. اميد ته هيٺيان مثال ڪافي رهندا:

ڏيٺي:

(1)

حاڪماٺي ڪر سڄڻ پر تون ته پنهنجي ڪين ڪر،

مون ته ڪئي آهي گـدا جي، تـون وري ڪـپڙي
جي پر.
پڇڻي:
حاڪماڻي ته مهرباني پنهنجي ته بيوفائي
گدا جي ته التجا ڪپڙي جي ته جهولي.
سڇي:
مهرباني ڪر سڄڻ پر بيوفائي ڪين ڪر،
مون ڪئي آ التجا تون وري جهولي ڪي پر.
(12ڊسمبر 1954ع پينگهارو)

ڏيڻي:
(2)
اسم ڪيو لاچار آهي اسم ڪي،
رمز نالي سان لڳي ڪئَن هت وهان.
پڇڻي:
اسم ته درد، اسم ته جان، نالو ته رانجهن
سڇي:
درد ڪيو لاچار آهي جان ڪي،
رمز رانجهن سان لڳي ڪيئَن هت وهان.
(14ڊسمبر 1954ع پينگهارو)

طـالب المـوليٰ سـائين جي ڪلام جـا رجحانات:

مسـتر ڪـيرت ٻاٻـاڻي نئَين روپ واريءَ سـنڌو نومبر 1954ع ۾ هڪ مقاله بعنـوان ”ورهـاڱي بعد سنڌي ساهت ۾ نيون ڌارائون“ ۾ سچ لکيو آهي تـه سـنڌي ادب ۾ تقسـيم بعـد مکيـه ٻـه رجحانات زور شور سان نمودار ٿيـا آهن ”هڪ حقيقت پرسـتي جـو رومـاني حقيقت نگـاري (Romantic Realism) بجاءِ تخليقي حقيقت نگاري (Creative Realism) جو قائل آهي ۽ ٻيو ادب جي زندگي سان وفـاداري (جنهن کي ٻين اکـرن ۾ ادب بـراءِ زنـدگي سـڏجي ٿـو مؤلف) يعني ادب زندگيءَ جي بهتري ۽ انـتيءَ لاءِ واهڻ آهي. انسـاني زنـدگي جي دکن ۽ ڪيڪـراٽن، زخمن ۽ چيخن، سِسِـڪين ۽ سڏڪن جـو نـه صـرف ايمانـداريءَ سـان چـتر چٽـو آهي، بلڪ جيـوت کي سـندر ۽ خـوش ڪرڻ جو سـنديش پڻ ڏيڻـو آهي.“ انهن ڌارئن جي ڌار هن قرب واري ڪلام ۾ سرس سمايل آهي. جئين ته قدرت طالب الموليٰ سائين کي

هڪ حساس دل، بصيرت افروز چشم ۽ ذڪي دماغ سان نوازيو آهي تيئن پنهنجي پاڻ سڃاڻ جي بصارت، معاشره جي پست حاليءَ تي طنز ۽ نصيحت، قوم ۽ پيشوائن کي بيدار ڪرڻ جي رغبت حب الوطنيءَ جي خصوصيت، عصر حاضرجي عرياني جي وضاحت ۽ ادراڪ جي فلسفيانه رفعت جا عناصر سندن ڪلام ۾ جابجا نظر اچن ٿا. مان مذڪور عناصرن مان هر هڪ جو مثال ڏئي مقدم کي پوءِ ختم ڪندس:

---

1 خليفو محمد عمر صاحب اختر هالائي
2محمد شعبان صاحب خاڪ ثم بخت
3 محمد شفيع صاحب انور هالائي
4 محمد بچل محبوب هوسڙي وارو
* انجمن علم و ادب هالا جي رپورٽ صفحو 3

Page 4 saeen Talibulmaula

1پاڻ سڃاڻ:

يارهن سالن جــو ذڪــر آهي تــه پــاڻ هڪ نظم بعنوان **”زبان حــال“** ٺــاهيو هئــائون جنهن ۾ 27 مصرائون آهن. هن جو اندراج **ڪچڪــول** لاءِ ضروري هو تنهنڪري انتخــاب پيش خــدمت آهي:

1 ڇا ٻڌايان اي ادا مان حال، حالِ زار جو،
هي اٿو احوال هڪ حسرت زده، ناچار جو.
2 هي اهو مسڪين اٿو جو بود ٿي نابود آ،
هن جهانِ رنگ و بو ۾ يار لا مقصود آ.
3 هي اهو ميخانئَه وحدت جو هڪ مخمور آ،
جنهن جي دل هر هڪ اذيت ۾ سدا مسرور آ.
4 هو ڪڏهن غــازي نظــر اينــدو ٿي گهــوڙي تي سوار،
ڪنهن گهــڙي ۾ پــا پيــاده محــو هونــدو مجھ شڪار.
5 هو ڪڏهن پر زر لباسن ۾ نظر ايندو به آ،
يا وري ڪنهن دم گدائي بي نوا ٿيندو به آ.
6 حسن جي سرڪار ۾ آهي ملازم خاص هو،
عشق جي دربار جو آ آدمي با آبرو.
7 ظــاهر و بــاطن ســدائين پنهنجــو هڪــڙو ٿــو رکي،

هن جو ڪنهن ڏي غير ناهي هو سدا سرهو رهي.
8 پاڻ تي هنڪي نه ڪنهن دم آهي ڪوئي فخر و ناز،
پر غلامي ۾ **محمد**ﷺ جي سدا آ سرفراز.
9 دوپهر علم و ادب جي ٿو مطالع ۾ رهي،
سير هفت اقليم جو هڪ جاءِ ويٺي ٿو ڪري.
10 شام جو خلوت ۾ ٿو هو صحبت عرفان ڪري،
گوهرِ ناياب ڳولي پنهنجي دامن ٿو ڀري.
11 هو ڪڏهن عارف نظر ايندو ڪڏهن **طالب** نظر،
باخبر آهي مگر هردم رهي ٿو بي خبر.
وري چار سال بعد 11 شعبان 1367ھ ۾ (17 آگسٽ 1948) هالا ۾ "دل جي خون" جي ڪمي بابت محسوسات پيش ڪيا ويا جي پڻ ذاتي جزي جي زير اثر آهن، ملاحظه ڪريو.

ابتدا کان خون جي دل ۾ ڪمي هئي بيشمار،
جيڪي هو سو صرف منهنجو ٿي ويو بي اختيار.

ڪجھ يتيمي حال ڪم ڪيو ڪجھ ٿيو فڪرن ڪان ڪم،
انتظارن ڪجھ ڪيو ڪم ڪجھ وري از حال زار.

ڪجھ ڏکن ننڍپڻ جي ڪم ڪيو ڪجھ ٿيو سختين ڪان ڪم،
ڪم ٿيو ڳٽتين ۽ ڪجھ ۽ ڪجھ بحالتِ روزگار.

ڪجھ حصو هر وقت يادِ رفتگان ۽ ڪم ٿيو،
نذر ٿيو سورن جو ڪجھ ۽ ڪجھ غمن جي زير بار.

ڪجھ زماني جي ئي بس بادِ مخالف ڪم ڪيو،
تنگدستي ڪم ڪيو ڪجھ ڪجھ جفائي روزگار.

ڪجھ علالت دائميءَ ڪان روز ڪم ٿيندو رهيو،
ڪجھ انهي ڪان ڪم جو ٿيو ماحول پڻ ناسازگار.

مشڪلن جي حل ڪرڻ ۽ ڪجھ حصو ويو ختم ٿي،
ڪجھ تڪاليف جهان ڪان ٿيو پسينو ٿي نثار.
عشق جي آتش ۽ ڪجھ ويو ۽ جليو جوشــن ۽ ڪجھ،
ڪجھ اکين جو آب ٿيو ڪجھ خوفِ عصيان جــو شڪار.
ڪم ڪيو ڪجھ بيوفائي ۽ تغافل يار جي،
ڪجھ عتابن ڪم ڪيو ۽ ڪجھ نگاهِ قهر سار.
سوز ڪان ڪجھ ڪم ٿيـو ڪجھ صـدمئَه فـرقت ڪان ڪم،
درد پڻ ڪجھ ڪم ڪيـــو ڪجھ وصـــل واري انتظار
ڪجھ الم غم، هجر، سودا بره جي پورو ڪيو،
ڪجھ خورش پنهنجي بنائي بس فراقِ نامدار.

هاڻ باقي خون جو قطرو نه هڪڙو پڻ رهيو،
دل نه ٿي **طالب** سندي ٿيو داستانِ دلفگار.

□

وري هڪ سال بعد 11 جنوري 1949ع ۾ پير الاهي بخش (79) جي وزارت ختم ٿيڻ تي ۾ نئن وزارت ٺهڻ تي حسب ذيل اشعار برسرِ زبان آيا:

نه آهيان مان ته ڪهين جي به پارٽيءَ جو فرد،
دل و نظر آ زماني جي قيد کان آزاد.
هزار منهنجي خوشامد ڪري يا منت ڪو،
ٿيان نه اهڙي روش کان ڪنهين به وقت ۾ شاد.
جي مقصد آهي ته بس قوم جي ڀلائيءَ جو،
ٻي ڪنهن ۾ طمع سندم آ، نه ڪنهن ۾ کابه مراد.
سبب چڱائي جو ڳولي ٿيون سپئَي يڪ جا،
اچو ته الفت جو ميڪده ڪريون آباد.
اي يارو ٿو ڪري اعلان **طالب الموليٰ،**
خدارا رکجو هي هر وقت پنهنجي دل تي ياد.
”شراب و عيش نهان چيست ڪارِ بي بنياد،
زديم برصفِ رندان و هرچه باداباد“.
[حافظ]

اهڙي صاف سيني واري صاحب جي دل به ضروري اهڙي هوندي. دل جي فروخت جو بي باڪانه هوڪو ٻڌو □ خريداري لاءِ تيار ٿي وڃو:

□

دل وٺي ڪو دل وٺي،   دل وٺي ڪو دل وٺي.

(1)   پاڪ آهي صاف آهي هن جي خوبي چا چوان،
نقص هن □ ڪوبه ناهي هي اجا آهي جوان،
هن □ استقلال آهي هي آهي همت نشان،
هي هٽڻ واري نه آهي عشق جي ميدان کان،
زندگيءَ جي ٻول آهي آزمائي ڪو ڏسي،
دل وٺي ڪو دل وٺي

(2)   هجر □ پڻ شاد مسرور منجهه درد و الم،
هو رهي خوش باش هردم جئن ملن سوز و غم.

ياد □ محبوب جي بس محو هوندي دمبدم،
رهندي هي راه محبت □ سدا ثابت قدم.
زندگي جي ٻول آَهي آزمائي ڪوڏسي،
دل وٺي ڪو دل وٺي
(3) ناز □ انداز بيحد، عشوه و غمزه هزار،
ابروئي خمدار جا پيارا اشارا بار بار.
لطف □ مهر و محبت هر گهڙيءَ □ بيشمار،
هيءَ ادا قيمت ڪري **طالب** وٺي باصد پيار.
زندگي جي ٻول آَهي آزمائي ڪوڏسي،
دل وٺي ڪو دل وٺي

6 معاشره جو اثر:

انسان تي ٻه اثر گهراتين ٿا. هڪ فطري ٻيو ماحول يا معاشره جو. اسان جي معاشره جي دائري □ جا درهمي برهمي معلوم ڪجي ٿي سا عالم آ شڪار آهي. اپ پيو اڪئَن ڏسجي. اسلامي اخوت و مساوات جو سبق صفا وسريل آهي. ان جو احساس دل طالب تي ڪئَن نه ٿيندو؟ چند اشعار پيش خدمت ڪجن ٿا:

مفلسي (قطعه)

دولت جي گهٽي آهي ته دنيا به آهي دوست،
نه ته يار به پاسو ٿا ڏين خوب ڪري چَند.
ڪم ذات جي آهي ڪـــو ڪـــڻي دولت ڪيـــو **”سر“**،
 عام به ان ڪي ئي چوي شاهِ سمرقند۔
مفلس جي ادا عالي نسب آهي ڪو موجود،
ان لاءِ حڪومت جو به دروازو آهي بند.
(1946ع)

امير غريب

امير ٿو رهي نازان سندس آ هٿ راڄ،
غريب دستِ محبت سندو سدا محتاج.
امير عيش و طرب ٿو دل ڪي وندرائي،
غريب پاڻ ڪمائي ٻين ڪي کارائي.
امير پاڻ ڍڪي ٿو ٻيا رکي عريان،
غريب پاڻ ٻين ڪي ڍڪي، رهي عريان.
امير صرف عنايت ڪان پي ڪري پاسو،
غريب مهر و محبت جي لا رهي پياسو.

امير پنهنجي خوديءَ رهي سدا سرشار،
غريب خاص رکي دل خوف ربّ منهار.
امير راغب حور و قصور آ هردم،
غريب **طالب** هردم رهي ٿو سيف و علم.
(13جون1947ع)

شراب ام الخبائث آهي. شراب کي هيئين طرحمة الله عليه متنبه ڪجي ٿو:
مطلع:

اي شرابي هوش ڪر تون سڪر ڪان ڪا وٺ نجات،
صحو حاصل ڪر جو انهيءَ اٿئي رازِ حيات.

”ملا“ لفظ ته گهڻو ئي اعليٰ مگر هن جو استعمال ڏاڍو تنگ نظر سان ٿي رهيو آهي تنهنڪري اسان جي معاشره غير منشائي جزو تصور ڪيو وڃي ٿو. ڏسو ته طالب المولیٰ سائين ملا کي هيئين طرحمة الله عليه بددعا ڪئي آهي جا هزار دعائن جي مترادف آهي:

ملا کي بد دعا

خدا ڪري ته سنڌ ۾ دل عشق جاءِ ڪري،
خدا ڪري ته زبان تنهنجي هاءِ هاءِ ڪري.
خدا ڪري ته سنڌ ۾ ڪو گريبان چاڪ ٿئي،
خدا ڪري ته سنڌ ۾ دل به دردناڪ ٿئي.
خدا ڪري ته گذارين تون آه و زارن ۾،
خدا ڪري ته بره جي هجين بهارن ۾.
خدا ڪري ته تون بي ملھ ڪٿي خريد ٿئين،
خدا ڪري ته وري ناز جو شهيد ٿئين.
خدا ڪري ته ڏسين ذات کي صفت ۾ تون،
خدا ڪري ته وڃي تنهنجي دل مان ”تون“ ۾ ”مون“.
خدا ڪري ته ملي توکي علم سيني جو،
وڃي ٿي مالڪ تون راز جي خزيني جو.
خدا ڪري ته خودي ۾ تون ٿي وڃي خوددار،
خدا ڪري، نه ڪري خود پرستي توکي خوار.

اليڪشن

اليڪشن به اسان جي سماجي حالات لاءِ ساژ آهي گوش ڪريو:

جيرن ڪي رمز ساڻ ٿي ساري اليڪشن،
مئَلن ڪي هڪ گهڙيءَ ۾ جياري اليڪشن.
ناحق جي ڪن، انهن ڪي ئي پاري اليڪشن،
حق وارا جي هجن اهي ڳاري اليڪشن.
پنهنجا پري ڪري ٿي ٻيهاري اليڪشن،
راشن ڪي خوب ويجهو ويهاري اليڪشن.
(9جون 1951ع)
22 مئي 1954ع ۾ (راڄئي رمضان شريف)
ڪراچي جي شهر ۾ احترام رمضان ملاحظه
ڪندي طالب المولىٰ سائين ڪي هيئيون
شيرين شڪوو زبان زد ٿيو:

ظاهر ته بند هوٽلون، باطن ۾ سڀ ڪليل،
رمضان جو ٿئي پيو پردي ۾ احترام.
هر روز ”بيڊ ٽي“ ۾ مٿان آ ”بريڪ فاسٽ“،
باقاعده ڊنر به ڪري ٿي اچي سلام.
مس مس ڪيو آ ماهِ صيام الوداع اڄ،
ٿي بي حجاب آ ڪنيو ساقي صراحي جام.
بکن اڄن مان جند ڇٽي آهي مس ادا،
ٿيو مشڪلات قوم جو خوبيءَ سان اختتام.
”رمضان پروف“ آهي عمارت امير جي،

نادم رهي ٿو روزو سچو ماه زير بام.
هاڻي ئي شريعت جو دور کو هلي،
ساقي رهي ٿو **طالبِ مولا** هي تشنه کام.

3قوم ۽ وطن جي حب:

قوم جي خسته حالي، خرابي ۽ بي خانمائي تي طالب المولىٰ سائين هن طرحمة الله عليه مخاطب ٿئي ٿو:

جهان ۽ جوڙ مسلم تون وري رشتو محبت جو،

سدا رستو وٺي هل هر کنهين سان نياز نوڙت جو.
جڏهن رهندين سدا **”قالوابلىٰ“** جي قول تي قائم،
تڏهن ملندو وري تو کي شرف شاهي شجاعت جو.
اتي کو **”فاذ کروني“** فيض حاصل کر ۽ ٿي فائض،
زمانو هي اٿئي کو فيصلو کر پنهنجي قسمت جو.

طريقت کي، حقيقت کي، اي **طالب** معــرفت کي کـو،
جي حاصل ٿو کـرڻ چاهي، وٺي رستو شريعت جو،
(1942ع هالا)
مسلم قوم جي سسـت رفتـاري ڏسـي هيـٺين طرحمة الله عليہ طـالب سـائين خطـاب کيـو آهي

اي مرد مجاهد!
اٿ جوش □ اچ چڏ ڪٽي هي سرد نگــاهي اي مرد مجاهد.
هن تنهنجي غلامي □ لڪل آهي ڪا شاهي
اي مرد مجاهد.
تقويٰ آ سندءِ تير تفنگ تنهنجي آ تدبير بـدلائي جا تقدير،
اٿ تنهنجي پٺيان ايندي سـيئَي خلـق الاهي اي مرد مجاهد!!
وطن جي حب به ايمـان جـو مکيـه جـزو آهي،
پاڪستان جي قيام کـان اڳ دلي خـواهش جـو ملاحظ ڪـريو:

فرد

رهيو دل کي نه دنيا واري شوڪت شان سان مطلب،
اسان جو بس فقط هاڻي آ **پاڪستان** سان مطلب،
(15 ڊسمبر 1946ع هالا)

اميد، طالب المولىٰ سائين هيئين طرحمة الله عليه ظاهر آهي:

خدا جي لطف سان ايريو هلالِ پاڪستان،
□ هاڻ رهندا امير و غريب سڀ يڪسان.
(13جون 1947ع هالا)

مذڪور ته آهن مستقبل واري وطن بابت تاثرات مگر زاد و بوم جي حال جي به ته خبر سڻو:

سنڌ ويچاريءَ جي بربادي جو نــاهي ڪنهن کي غم،
ليــڊريءَ جي نــاز □ ليــڊر آ خــوش در خــورد و نوش.
دعوتن □ محفلن جي گوڙ □ هر صبح و شام،
بند آهن آه غربا جي ٻڌڻ ڪان چشم و گوش.
قمقمه، قالين، صوفه سيٽ پيا بنگلا □ لان،
عيش □ عشــرت □ وســريو تــو وجي پنهنجــو وجود.
آهِ غربا آهي اندم دل خراشيءَ جو سبب،
پيشوائو خوش رهو، قائم رکو نام و نمود.
سنڌ ويچاري جي بربادي‌ءَ جو نــاهي ڪنهن کي غم.
(13مئي 1950ع هالا)
ساڻيهہ جي سڪ سيني □ جــولان ڪــري هيــئين
دعا جي نموني نمودار ٿي رهي آهي:

خدا سنڌ کي شل بچائي وٺي.

1 وزارت جــا جهــيڙا اهي جي رهيا،
ته پوءِ سنڌ جو آهي حافظ خدا.

اچي ٿي نه ڪنهن کي صفا سمجه ڪا،
مگر هر ڪنهين ساڻ وعدا وڏا.
ستم آ مٿي هر چڱي □ مٿي،
خدا سنڌ کي شل بچائي وٺي.

2
غريبن کي حاصل ٿين ٿيون ٿڙيون،
آسن □ ويچارا وڃن ٿا سڙيون،
اميرن جي لاءِ قرب واريون ڪڙيون،
مئل وهٽ کي آهن هٽبيون اڙيون،
ڪڙهيو ٿا ڪڙهن جيئن سرون مجه بٺي،
خدا سنڌ کي شل بچائي وٺي.

3
وڙهن سانَ، ٻوڙا اچن منجه لتڙ،
الاهي ڏجيئن ڪا انهن کي اَڙَ.
ٻڏو ٿا رڳي بيوفائيءَ جي ٻڙ،
ڪري شل ڪو قادر ويچارن تي وڙ.
اچا آهيون سڀ اُجايا اُٿي،
خدا سنڌ کي شل بچائي وٺي.

4 عصر حاضر جي عڪس ڪشي:

عصر حاضر جي قلابازين جو گهرو اثــر طــالب المولىٰ سـائين جي نڪتــه دان دل تي پيـو آهي جنهن جو عڪس اوهان کي هيٺين مثـالن مــان بخوبي معلوم ٿي سگهندو:

(1)

”مئي دوساله و معشوق چهار ده ساله“،
اهائي ٻولي ٻڌڻ □ اچي ٿي شام و سحر.
”سرور نغمئه شادي و باده نوشان نوش،
فنا ٿي آهي ويو ان □ هوش و قلب و نظر.
”سرود رقص به بانگ دهل ڪه مي شنويم“،
ڪه نيست شاه و گدا راز حالِ خويش خبر.“
(19فيبروري 1953ع)

(2)

فقير حال نه آهي ته قال آهي ضرور،
مگر اسان جي ته ملا □ قال آهي نه حال.
اڇوڪو صوفي روايات جو آ مجموعو،
جمالِ ذات کان بيگانو □ نه خوش اعمال.
عجيب پيري مريدي آ عصرِ حاضر □،

نه فيض عام نه ايثار ۽ نه جاه و جلال.
سياست آهي اچوڪي يا آهي عَياري،
نه انتظام نه ليڊر ئي آهي پخته خيال.
مئَي وزارت بي ڪيف و بي سرور آهي،
انهي ڪمال سان همدوش آ سدائين زوال.
ڪٿي پلي ڪو اچي، حق آ سپ جو هڪ جهڙو،
ادا چڱائي برائي ته آهي وچ جو مال.
(26 مئَي 1954ع حيدرآباد)

(3)

نظامِ ملڪ اڄ درهم ۽ برهم ٿي رهيو آهي،
ادا هر بند کان آزاد آدم ٿي رهيو آهي.
جي صورت وئي بدلجي پر اهي اوسـاڻ ڪـيئَن ويندا،
عجب آهي شغالِ شوم، ضيغم ٿي رهيو آهي.
اي مسـلم تنهنجي غفلت تي نـه دنيـا ٿي رئي هردم،
مگر اڄ آسمانن ۽ به ماتم ٿي رهيو آهي.
ويو مقصد وچان نڪري رهي ڪا ڪانه اصليت،
جو اڄ قرآن فقط بيمار تي دم ٿي رهيو آهي.

عصرِ حاضر جـون اهم ضـرورتون دل ۾ هنڊايو:

(4)

شجاعت جي ضرورت آ شرافت جي ضـرورت آ،
نجابت جي ضرورت آ، نقابت جي ضرورت آ.
عبادت جي ضرورت، رياضت جي ضرورت آ،
امامت جي ضرورت آ، اطاعت جي ضرورت آ.
هي سڀڪجھ آ چڱو يارو وليڪن هن زماني ۾،
وڏي ماڻهو ٿيڻ خاطر وزارت جي ضرورت آ.
علاجن مـان هي بيمـارِ سياسـت ڪين ڪي چٽندا،
انهن ڪي هـاڻ مرسـل جي شـفاعت جي ضرورت آ.
اڄوڪا پيشوا ۾ رهنما ٺوڳي ٺيا آهن،
خدا جي خلق ڪي سچي امـامت جي ضـرورت آ.
(3 اپريل 1953ع هالا)

5 فلسفيانه رفعت و رواني:
مذڪور ناگفته به حالات ڪانَ متاثر ٿيندي، هڪ نئين جديد طرز استعمال ڪن ٿا جا سچ پچ طالب المولیٰ سائين جي ڪلام هڪ وڏي جدت آهي:

(1)

جي هلي وس تان وري روزِ ازل پيدا ڪجي،
هر ڪنهن جي دل اندر جوشِ عمل پيدا ڪجي.
اي جوان همت جوانو ڪاهلن سستن جي اڄ،
هن گهڙي آرام گاهن خلل پيدا ڪجي.
هن پراڻي عشق جي رسمن ڪو ڦيرو اچي،
پيرسن **”ڪيوپڊ“** جي لاتير اجل پيدا ڪجي.
يا الاهي **طالب المولیٰ** ڪي ڪر تون ڪامياب،
محفل عياش جنگ و جدل پيدا ڪجي.
(17 جولائي 1950ع)

(2)

هن بهارِ جام دنيا خزان پيدا ڪريون،
عيش جي بزمن اندر آه فغان پيدا ڪريون.
سطوتِ سرمايه داري کي ڪجي في الفور ختم،

نئين زمين نئون آسمان ۾ نئون جهان پيدا ڪريون.
جنهن سان تهذيب فرنگي کي ڪري سگهجي تباه،
سو نرالو يار اندازِ بيان پيدا ڪريون.
يثرب و بطحيٰ هجي منزل جنهين جي نيث پڻ،
اهڙو جانبازن جو هڪڙو ڪاروان پيدا ڪريون.
عالم بالا ۾ پنهنجي حسنِ خدمت سان ادا،

طائرِ دل جو اتي هڪ آشيان پيدا ڪريون.

طالب المولیٰ جتي جبريل جي پڻ ناهي جاءِ،
صدق دل سان ان مڪان ۾ ڪو مڪان پيدا ڪريون.
(25 نومبر 1949ع هالا)

طالب المولیٰ سائين فلسفيانه ”اشارات“ جي وسيلي هيئين طرحمة الله عليه پندو نصيحت جا واهڙ وهائي ٿو:

سڪونِ قلب جو ان کي ڪڏهن نصيب نه ٿيو،
قرار پنهنجو ڪيو جنهن قرار دنيا جو.
تون يار اهلِ بصيرت اڳيان ڪا لَهه عزت،
پيو هي خاڪ اٿئي سڀ وقار دنيا جو.
تون اي مسافر چڙجيئن نه جاده منزل،
اڳيان اٿئي گهٽو گرد و غبار دنيا جو.
هي زندگي نه اٿئي خواب زندگي آهي،
خزان ئي ڄاڻ، جو آهي بهار دنيا جو.
هميشه رهجئين تون ”دل به يار دست به ڪار“،
متان چڪي نه وٺي توکي پيار دنيا جو.
اهوئي ”طالب مولا“ سدا رهيو رسوا،
بنيو جو نيٺ اڇي رازدار دنيا جو.
(23 فيبروري 1949ع حيدرآباد)
ڪنهن مهل طالب المولىٰ سائين جي فلسفيانه ڪلام ۽ اها فصاحت، سلاست ۽ رواني هوندي آهي جو ننڍو وڏو هنڪي ورِد زبان ڪندو آهي. انهن مان هڪ مسدس جا چند بند حظه خاطر پيش ڪريان ٿو جو هالا جي هر صغير ۽ ڪبير کي ياد رهندا آهن

خصوصاً اسان جـو ماسـتر نـارائڻ دا س (80) ته هن تي فريفته آهي:

هن پار ته رنگين آهي فضا،
هُن پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟
هن پار عجائب نازو ادا،
هُن پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟
هن پار نظر جا تير تکا،
هُن پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟
هن پار جواني جا جلوا،
هُن پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟
هن پار زياده حرص و هوا،
هُن پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟
هن پار ته آهي مهر و وفا،
هُن پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟

(2)

باغن □ گلن تي هر هر هر،
بلبل جا نغما روح افزا،
ڇيهن جي ڇڻ پڻ ڇاهه واري،
چؤ طرف چمن □ صبح ومسا،
قُمري جي ڪوڪُو ڪوڪُو آ،

پيا محبت مان ڪن مور مزا،
اڌ رات اٿاري ننڊ منجهان،
ٿي قرب واري ڪوئل جي صدا،
هِنَ پار حسينن جا شڪوا،
هُنَ پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟
هن پار دلين جا سو سودا،
هُن پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟
(3)
ڪي مئَي پي محبت واري مچي
منجهه موج مگن مخمور رهن،
ڪي محبوبن سان من ڪي مڙهي،
۾ مام وٺي مهجور رهن،
ڪي ماڳ مسرت ۾ محڪم،
ڪي مهڻن سان مسرور رهن،
ڪي مالڪ ملڪ حسن جا بڻجي،
ماهر ٿي مشهور رهن،
هِن پار ته آهي جرم و خطا،
هُنَ پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟
هن پار جنوني ۾ صحرا،
هن پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟
(4)

عاشق جو دليري ساڻ رهڻ،
ناصح جي نصيحت ۽ زحمت،
زاهد جي عبادت ۽ تقويٰ،
شاعر جي طنز سندي عادت،
مولا سان مواليءَ جي الفت،
ملا جي ريا واري طاعت،
هر حال ۽ هر هڪ جي سر تي،
الله جي بس آهي رحمة ~~الله عليهمت،~~
هن پار عجائب ارض و سما،
هُنَ پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟
هن پار ته آخر آهي فنا،
هن پار نه ڄاڻان ڇا هوندو؟

(5)

ڪٿ مهر و غضب جي آهي نظر،
ڪٿ دلبر ڏي ٿو دلداري،
ڪٿ هجر و فراق جي ٻولي آ،
ڪٿ وائي آهي وصل واري،
ڪٿ پيار و محبت پلپل ۽،
ڪٿ بره وارن ڪان بيزاري،
ڪٿ **طالب مولا** مست مگن،
ڪٿ نيهن وارن سان نيزاري،

هِنَ پار ته هر هڪ بي پرواه،
هُنَ پار نه ڇاڻان ڇا هوندو؟
هن پار ته ناهي خوف خدا،
هُن پار نه ڇاڻان ڇا هوندو؟

عالم رويا جي تخيلي دنيا جو به سواد وٺو. اهڙي قسم جو شعر طالب الموليٰ سائين جو گچ چيل آهي ۾ سچو مثنوي ۾ آهي هڪ عنوان مان چند بيت مثال طور ڏجن ٿا:

عالم رويا ۾ مونکي هي عجب هڪ سير ٿيو،
ڇا ڏسان شهرِ خموشان آءٌ وڃي آهيان رسيو.
”جانِ من“ جي قبر تي فاتح پڙهي فارغ ٿيس،
حالِ ماضي جي تصور ۾ اتي ويهي رهيس.
جسم قبرستان ۾ هو روح هو ڪنهن ٻي طرف،
يار جي ديدار جو حاصل ڪيو پي مون شرف.
اوچتو هڪ آه سوزان آئي منهنجي گوش ۾،
ڇڏڪ هڪدم جي اندر بي هوش آيو هوش ۾،
منهنجي تنهائي ۽ محويت ۾ هن آندو فتور،

هڪ گهـڙي آه! ٿيـو ڪـافور سـپ منهنجـو سرور.
ان طـرف هڪـدم وڌيس، وينـدي وجي ات ڇـا ڏسان.
قبر تازي آهي هڪ مه جبين ان جي اڳيان.
منهن تي مهروُ جي پريشان پيا آهن زلفِ دراز،
 سهاري قبر جي پئي آهي چشم نيم باز.
نرگسي اکين مان اشڪ هجر ٿيا آًهن روان،
جوش غم کان زرد چهرو آهي جيئن گـل منجهه خزان.
مـون پڇيـو ڪـاڪر خـبر چوهـيئن ٿيـو تنهنجـو شباب،
ضـبط گريــه کي ڪــري مــونکي ڏنــائين هي جواب.
”ڪارِ ما آخر شدو آخر زما ڪاري نه شد،
مشتِ خاڪ ماغبارِ ڪوچئَه ياري نه شد.“
Page 5 saaeen Talibul Maula

حوالا ۽ واڌارا

1 حضرت مخدوم محمد زمان طالب المولیٰ جن جي تاريخ ولادت 4 آڪٽوبر 1919ع آهي. هيءَ تصحيح ۽ تحقيق پاڻ خود ڪرڻ فرمائي هئائون، ان سلسلي ۾ وڌيڪ ڪتابَ ”چپر ۾ چڙيون“ جلد پيو ۽ ”منهنجو ننڍپڻ“ ڏسڻ گهرجن.

2 ڏسو حوالو نمبر 28

3 پير ميان غلام نبي عرف ميان پنيلڏو ولد مخدوم محمد زمان 12 سجاده نشين درگاه حضرت غوث الحق مخدوم نوح، 25 آگسٽ 1852ع ۾ تولد ٿيو. هي بزرگ مخدوم امين محمد صاحب (13 سجاده نشين حضرت مخدوم نوح رحمة الله عليه) جو ننڍو ڀاءُ هو. سنڌي، فارسي، اردو ۽ عربيءَ مان چڱو واقف هئو. مرحمة الله عليهوم نهايت اخلاق مند، سليم الطبع ۽ وقت جو خوش ڪلام شاعر هو. سندس انتقال 17 آگسٽ 1887ع ۾ ٿيو.

(يادِ رفتگان، ص26).

4 استاد سينڌو خان ولد هندو خان اصل امرتسر جو رهاڪو هو. سندس ولادت اندازاً 1880ع ۾ ٿي. ننڍي هوندي پنهنجي والد سميت سنڌ ۾ آيو ۽ ڳوٺ مانجهوءَ ۾ سيٺ وشنداس وٽ اچي رهيو، جيئن پيا ڳائڻا به ڪيترائي سيٺ صاحب وٽ رهندا هئا، جيڪو وڏو فياض پڻ هو ۽ پاڻ به نه رڳو راڳ سمجهندو هو، مگر ڳائيندو به هو. 1947ع ۾ ورهاڱي کان پوءِ هندن جي لڏي هندوستان وڃڻ بعد مانجهو تباهه ۽ برباد ٿيل آهي. استاد سينڌو خان، سيٺ وشنداس جي گذرڻ بعد وڃي شڪارپور ۾ رهيو جو اتان جا هندو به راڳ شناس هئا. اتان به هندن جي لڏي وڃڻ کان پوءِ به اتي ئي رهيو. استاد جي گهر پرسان هڪ مسجد شريف هئي، اتان سخت بي سرو ملو بانگ ڏيندو هو، ان ڪري پاڻ لڏي وڃي ٻئي پاڙي ۾ سڪونت پذير ٿيو. استاد سينڌو خان، صاحب اخلاق، صاحب تهذيب، صاحبِ تميز ۽ سنجيدگيءَ جو مالڪ هو. ڪل پوڳ به ڪندو هو، مگر دائري اندر پاڻ فارسي، اردو ۽ سنڌي جو بهترين شاعر به

هئو. خوش خطي به لاجواب هيس سندس انتقال 8 فيبروري 1942ع ٿيو.
(يادِ رفتگان، ص125/126).
5 حضرت شاه عبدالڪريم بلڙيءَ واري جي ولادت 22 جنوري 1538ع مٽياري ٿي. پاڻ حضرت غوث الحق مخدوم نوح عليه الرحمة الله عليهمت جو معتقد مريد بلند رتبي جو ولي الله ٿي گذريو آهي. سندس انتقال حضرت غوث الحق مخدوم نوح الرحمة الله عليهمت کان 33 سالن بعد 88 سالن جي ڄمار 2 آڪٽوبر 1623ع ٿيو.
6 حضرت شاه خير الدين رحمة الله عليه جو سلسلهءِ نسب پنجين پيڙهيءَ حضرت پيران پير دستگير رحمة الله عليه جن سان ملي ٿو. سندس والد سيد احمد بغدادي هئو. حضرت شاه خيرالدين رحمة الله عليه 1505ع بغداد آيو حضرت غوث الحق مخدوم نوح عليه الرحمة الله عليهمت جو مريد هئو. سندس انتقال 17 سيپٽمبر 1618ع ٿيو.
7سيد علي ثاني جيڪو سير سلوڪ وڌن کان به وڌيڪ توفيق وارو نهايت متقي هو،

تنهن ڪيئي دفعا بيت الله جي زيارت ڪئي هئي ۾ خضر خواه سفر ۾ گهڻن ئي بزرگن جي زيارت ڪئي هئاين. هن درويش آجر کان فيض پرايو هو ۾ مخدوم نوح جو مريد هو. هن جون ڪرامتون ۾ بزرگيءَ جون نشانيون حد ۾ شمار کان ٻاهر آهن. ازان سواءِ هن چڱا نشان ڇڏيا آهن. جهڙوڪ مڪليءَ وارو نور ۾ روشنائيءَ سان پريل قبو. وڏي جماعت سندس فيض جي نظر سان وڏي ڪمال کي پهتي. رسالو ”آداب المريدين“، جو دين جي بزرگن جو دستور العمل آهي، سندس يادگار آهي. سوسنه 971ھ/631564ع ۾ گذاري ويو.

(تحفة الڪرام ص:467).

8 حضرت مخدوم امين محمد ثالث رحمة الله عليه عرف پڪن ڏٽي جن جي ولادت 1838ع ۾ ٿي. پاڻ حضرت مخدوم محمد زمان رابع رحمة الله عليه جا وڏا فرزند ۾ مخدوم نوح جا 13 سجاده نشين ٿي گذريا آهن. سندن انتقال 1886ع ۾ ٿيو.

9 صاحب شريعت حضرت مخدوم ظهير الدين عرف پرو چام سائين جن جي ولادت 26 آڪٽوبر 1863ع ۾ ٿي، پاڻ حضرت پکن ڏٽي رحمة الله عليه جن جا فرزند ۽ مخدوم نوح عليه الرحمة الله عليهمت جا 15 نمبر سجاده نشين هئا. سندن انتقال 11 جنوري 1927ع ۾ ٿيو.

10 حضرت مخدوم غلام محمد مغموم بن حضرت مخدوم ظهيرالدين جن جي ولادت 13 فيبروري 1886ع ۾ حضرت امين محمد ثالث رحمة الله عليه جن جي حياتي ۾ ٿي. پاڻ حضرت غوث الحق مخدوم نوح رحمة الله عليه جا 16 نمبر سجاده نشين هئا.

11 حضرت مخدوم محمد زمان طالب المولیٰ جن فرمايو ته، مرشدنا حضرت مخدوم غلام محمد عليه الرحمة الله عليهمت جن جي وصال وقت مغرب جي اذان آئي پي ۾ نئين سال جو چنڊ به ڏنو ويو، يعني تاريخ مٿجي ٿي 1 محرم 1364ھ البته انگريزي تاريخ ساڳي رهندي. ان مطابق حضرت مخدوم غلام محمد مغموم رحمة الله عليه جن جو وصال 1 محرم

الحرام 1364ھ/15 ڊسمبر 1944ع وڏي بنگلي تي هالا ٿيو.

13 قاضي حافظ مولوي شيفع محمد 19 ذيقعد 1286ھ مطابق 21 فيبروري 1870ع هالن ڄائو. پاڻ حضرت مخدوم امين محمد ثالث رحمة الله عليه عرف پکن وارن صاحبن جي استاد آخوند حافظ حاجي محمد قاسم جو ٽيون نمبر فرزند هئو. حضرت مخدوم محمد زمان سرڪار رحمة الله عليه 14 سجاده نشين، کيس شهر جو قاضي مقرر ڪيو. حافظ مولوي قاضي شفيع محمد شادي نه ڪئي، سندس انتقال 15 ذيقعد 1353ھ مطابق 20 فيبروري 1935ع هالن ٿيو.

14 حضرت پير سيد رشيد الدين بن پير سيد محمد ياسين شاھ راشدي رحمة الله عليه جي ولادت 1836ع ٿي سندسن انتقال 7 ربيع الاوّل 1317ھ مطابق 16 جولاءِ 1899ع ٿيو. سندس روضو پير جهنڊي ڳوٺ آهي. سندس والد جو انتقال 18 فيبروري 1859ع ٿيو.

15 امام انقلاب حضرت مولانا عبيدالله سنڌي 10 مارچ 1872ع ۾ ڳوٺ چيانوالي ضلع سيالڪوٽ پنجاب ۾ ڄائو. تقريباً 72 سالن جي ڄمار ۾ 17 اپريل 1944ع ۾ دينپور رياست بهاولپور ۾ انتقال ڪيائين. وصال کان ڇه ٿي مهينا اڳ ٽنڊو آدم ريلوي اسٽيشن تي حضرت مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ سان ملاقات ٿيس.

16 سندن ولادت محرم 1335ھ مطابق نومبر/ ڊسمبر 1916ع ۾ ٿي ۽ ساڳئي ڏينهن انتقال ڪيائون.

17 پاڻ 4 ربيع الاول 1344ھ مطابق 23 سيپٽمبر 1925ع ۾ ڄاوا، سندن وصال 1928ع ۾ ٿيو.

18 حضرت مولوي مخدوم غلام حيدر صديقي قريشي رحمة الله عليه بن صاحبِ شريعت حضرت مخدوم ظهير الدين جن جي ولادت 23 اپريل 1899 ۾ ٿي ۽ پاڻ 9 جون 1953ع ۾ انتقال ڪيائون. ديني، علمي، سماجي ۽ سياسي خدمات ڪارڻ ڪين معمارِ هالا پڻ

سڏيو ويندو آهي. سندن مفصل سوانح حيات جلد شايع ڪرائي ويندي.

19 حضرت مولوي مخدوم غلام حيدر جن جي ذاتي ڪوشش سان هي يادگار تعليمي ادارو قائم ٿيو، جنهنجو سنگِ بنياد 5 جنوري 1942ع ۾ تڏهوڪي وزير تعليم پير الاهي بخش رکيو.

20 خانبهادر سيد حسن علي شاه جي نالي سان جڙيل هن هاسٽل جو قيام 1944ع ۾ عمل هيٺ آيو. جنهن جو سنگ بنياد وزير تعليم پير الاهي بخش 20 فيبروري 1944ع ۾ رکيو. هاسٽل جي نئين عمارت 1955ع ۾ تعمير ٿي.

21 هالا ايجوڪيشن سوسائٽيءَ جو قيام 1949ع ۾ ٿيو ۽ ساڳئي سال ڪراچيءَ ۾ جوائنٽ سوسائٽيءَ ۾ انڪي رجسٽرڊ ڪرايو ويو. ان وقت جوائينٽ سوسائٽي جو هيڊ مسٽر ڊسوزا هو. هالا ايجوڪيشن سوسائٽيءَ جا پهريان صدر عالي جناب مخدوم مولوي غلام حيدر، نائب صدر عاليجناب مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ ۽ ميمبر رئيس علي نواز انڙ، قاضي غلام محمد هالا پراڻا ۽ خانصاب نبي بخش ميمڻ حيدرآبادي وغيره هئا.

22 حضرت مولوي مخدوم غلام حيدر صديقي قريشي جن جي ذاتي دلچسپي □ ڪوشش سان سروري اسلاميه ڪاليج قائم ٿيو. جنهن جو سنگِ بنياد وزير تعليم پير الاهي بخش 2 مئي 1947ع □ رکيو.

23 عالي فقير ذات جو سيد هو. سندس ولادت اندازاً 1872ع □ ٿي. اصل خانوٽ □ رهندو هو، بعد □ هميشه جي لاءِ اچي هالن □ سڪونت پذير ٿيو. سيد عالي فقير جو قد ڊگهو □ وار به ڊگها هوندا هئا. عموماً گيڙو رنگ جي الفي پائيندو هو. حضرت مخدوم غلام محمد ”مغموم“ جن سان گهاٽو تعلق هوندوهوس. عالي فقير □ لطف علي فقير هڪ ٻئي جي موجودگيءَ ڪي برداشت نه ڪندا هئا. جيڪڏهن عالي فقير اڳ ئي ويٺو هوندو هو □ لطف علي فقير ايندو هو ته عالي فقير فوراً اٿي ويندو هو □ ساڳيءَ طرحمة الله عليه جيڪڏهن لطف علي فقير ويٺو هوندو هو ته عالي فقير فوراً اتان اٿي ويندو هو. عالي فقير جو انتقال 63 ورهين جي عمر □ 17 رجب 1355 بمطابق 4 آڪتوبر 1936ع □ ٿيو.

سـنڌس مــزار درگــاه حضــرت غــوث الحــق مخدوم نوح عليه رحمـة اللـه عليهمت جي اتـر طرف سنڌس نالي واري اوتاري ۾ آهي. جنهن جي باقائـده تعمـيرات پهـرين محـرم 1405ھ بمطابق 27 سيپٽمبر 1984ع ۾ ٿي.
24 آخوند حافظ ولي محمد خلف آخوند حافظ حاجي محمد قاسـم جي ولادت باسـعادت 17 جمادي الثاني 1284 هجري بروز اربع بمطابق 16 آڪٽــوبر 1867ع ۾ هــالن ۾ ٿي. قـــرآن شــريف پنهنجي والــد صــاحب وٽ پڙهيــائين. نهـايت عبـادت گـذار نيک ۽ پرهيزگـار شـخص هو. هڪڙي شادي ڪيائين، ڪيس نياڻيون ۽ ٻـه فرزند تولد ٿيا. آخوند حافظ ولي محمد ڪـپڙي ۽ سون جو وڏو ڄاڻو هونـدو هـو. پـاڻ درزڪــو ڪم بــه ڄاڻنــدو هــو. حضــرت قبلــه مرشــدنا مخدوم ظهيرالدين جن جا ڪـپڙا سـبندو هـو ۽ حضــرت قبلــه مخــدوم محمــد زمــان طــالب المولىٰ جن جو استاد هئـو، ڪين قـرآن شـريف جي تعليم ڏني هئــائين. ســـنڌس انتقـــال 30 محــرم 1353ھ بمطــابق 15 مــئي 1934ع ۾

اڳـاري ڏينهن هـالن ٿيـو. (منهنجـو ننـڍپڻ ص 61).

25 پير ميان غلام حسين ”شيدا“ ولد پير ميان غلام نبي عـرف ميـان پنيلـڏو صـاحب صـديقي قريشي، 26 فيروري 1883ع تولـد ٿيـو 7 جنوري 1933ع انتقال ڪيائين. مرحمة اللــه عليهـوم ميـان غلام حسـين نهـايت خوبصـورت جــوان عــالي همت هئــو. پــاڻ بــااخلاق باتهذيب شخصيت هئڻ سان گڏ بهـترين مقــرر شـاعر پڻ هئـو. سـنڌي، اردو فارسـي تي چڱي طرحمة الله عليـه دسـترس رکنـدڙ هئـو. (يادِ رفتگان، ص90).

26 پــير ميــان احمــد علي عــرف ميــان غلام رسـول ولـد پـير ميـان غلام نـبي عـرف ميـان پنيلـڏو صـديقي قريشـي 27 مـارچ 1884ع تولــد ٿيــو 29 ڊســمبر 1938ع انتقــال ڪيـائين. مرحمـة اللـه عليهـوم سـنڌي، اردو، فارسي عربي چڱي واقفيت رکنـدڙ هـو پـاڻ نهـايت بلنـد اخلاق مـدبر شخصـيت جـو مالڪ سٺو شاعر هو. سندس وصيت موجب سـندس جسـد خـاڪي ڪـربلا معليٰ (عـراق)

پهچائي دفن ڪئي ويئي. (يادِ رفتگان، ص 110).

27 پير ميان غلام ”سرور“ ولد پير ميان غلام نبي عرف ميان پنيلڏو صاحب صديقي قريشي، 18 مارچ 1885ع ۾ تولد ٿيو ۽ 2 نومبر 1935ع ۾ وصال ڪيائين. (يادِ رفتگان، ص100).

28 پير ميان غلام محي الدين ولد پير ميان پنيلڏو 8 مئي 1887ع ۾ هالا ۾ تولد ٿيو ۽ 2 آڪتوبر 1955ع ۾ اتقال ڪيائين. ننڍي هوندي کان ئي انفرادي طبعيت جو مالڪ هو. نهايت خوش اخلاق، باتهذيب پراڻي زماني جو نمونو، بااخلاق، خوش طبع ۽ ڪچهري جو ڪوڏيو هو. موتي ۽ مٽيا ڳچيءَ ۾ ڪنمال ڪري پائيندو هو. هٿن ۾ مٽيادار منڊيون هونديون هئس. (يادِ رفتگان، ص 108).

29 مسٽر حاجي عبدالغفور شيخ، سندس ولادت 1300 هجري بمطابق 1882ع ۾ سندس آبائي ڳوٺ هالن ۾ ٿي، پاڻ حاجي هدايت الله شيخ جو ٻيو نمبر فرزند هو، سندس وڏي ڀاءُ جو نالو عبدالغني شيخ ۽ ننڍي

جو عبدالهادي شيخ هو، ڪين هالا جـا ”پـيرواڙي ملان“ سڏيو ويندو آهي. مسٽر عبدالغفور شيخ صاحب جي شادي، احمـد ڏيـئي جي هميشـيره سـان ٿي، ڪيس هڪــڙو پٽ نــذير احمــد شــيخ ڄـائو، جيڪــو لاولـد انتقـال ڪـري ويـو. مسـٽر عبـدالغفور 1923ع ڪـان وٺي آخـر تـائين هـالا ميونسـپالٽي جـو وائيس پريزيـڊنٽ ٿي رهيـو ۾ ڪافي عرصو ڪـوآپريٽو سوسائٽي جي مئــنيجر جا فرائض پڻ انجام ڏنائين. سندس وفــات 26 جمادي الثاني 1326هجـري بمطـابق 18 مـئي 1947ع ۾ ٿي، ڪيس هالا ۾ سـپردِ خـاڪ ڪيـو ويو. (منهنجو نندپڻ، ص97).

30 ڏسو حوالو نمبر49.

31 محترم غلام رضا پٺو صاحب 16 فيــبروري 1916ع ۾ هالا شهر ۾ پيـدا ٿيـو، سـندس والـد جو نالو نواز علي پٺـو هـو. پـاڻ پاڪسـتان جي وجود ۾ اچڻ ڪـان اڳ تعليم ڪـاتي ۾ ملازم ٿيـو ۾ مختصــر وقت لاءِ 23 جــولاءِ 1935ع ڪــان انگلو ورنيڪيولر اسڪول هـالا ۾ نـائب ماسـٽر جي حيثيت سان پنهنجـو علمي ڪـردار شـروع ڪيائين. ملازمت سان گـڏو گـڏ اعليٰ تعليم پڻ

حاصل ڪندو رهيو. مسلم يونيورسٽي مان B.A. جي ڊگري □ حڪومت سنڌ جي تربيتي اداري مان S.T.C. جو سرٽيفڪيٽ صاصل ڪيائين. 1 اپريل 1946ع □ ڪيس ترقي ڏئي ميونسپل هاءِ اسڪول هالا جو هيڊ ماستر مقرر ڪيو ويو. مسٽر غلام رضا پٽي کي ريڊڪراس تحريڪ □ خدمتون انجام ڏيڻ تي حڪومت مغربي پاڪستان جي طرفان، 5 فرسٽ ڪلاس □ به سيڪنڊ ڪلاس سندون پڻ عطا ٿيون، اهڙي طرحمة الله عليه 1965ع واري هندستان □ پاڪستان واري لڙائي جي دوران خدمات جي سلسلي □ صدرِ پاڪستان طرفان ميرٽ گرين جو تحفو مليس. سنڌ جي علمي ميدان جو هي ستارو پنهنجي هزارين شاگردن □ مداحن کي هميشه لاءِ الوداع ڪري هن فاني جهان مان 21 اپريل 1986ع □ لاڏاڻو ڪري ويو. (منهنجو ننڍپڻ ص: 115_116).

32 ڏسو حوالو نمبر46.

33 27 مئي 1937ع.

34 24نومبر 1940ع.

35 17 نومبر 1942ع.
36 مولانا فضل احمد غزنوي ولد مرحمة اللــه عليــه ســردار الهه بخش 26 آڪٽــوبر 1906ع بمطـابق 7 رمضـان 1324هجـري ۾ ڪـوئٽـه ۾ تولد ٿيو. تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ مولانـا صـاحب هندستان، ايران، عرب ۽ مصر جـا سـفر ڪيـا. عليڳــڙهه يونيورســٽيءَ مــان بي اي ۽ پنجــاب يونيورسٽيءَ مـان عـربي ۽ فارسـيءَ ۾ ايم اي ڪيائين. سيرت نبيﷺ تي به هڪ جامع ڪتـاب تحرير ڪيـائين. مولانـا صـاحب جن وڏا عـالم، فاضل، نيڪ ۽ عبادت گذار شخص هئـا. سـندن طبيعت جي هڪ اها خوبي به هئي ته پاڻ ديني ڳالهين ٻڌڻ ۽ ٻڌائڻ ۾ دلي سـڪون محسـوس ڪندا هئا. وڏن ننڍن سان ديني ڳـالهين ۾ ايـڏو ته محو ٿي ويندا هئا. جو ائين محسوس ٿي نــه ٿيندو هو ته ڪو وڏي عمر وارو بزرگ مخـاطب آهي، بلڪ ائين لڳندو هـو تـه ڇڻ ڪـو عقلمنـد دوست ڪا صحيح صلاح ڏيـئي رهيـو آهي. پـاڻ ديني مسئلن بابت وقت جي حڪمرانن کي بــه وقتـاً فوقتـاً خـط لکي آگـاهه ڪنـدا رهنـدا هئـا. مولانا صاحب جن کي پنج فرزند تولـد ٿيـا، جن

جـــا نـــالا هي آهن: 1 خالـــد مصـــطفيٰ، 2 طاهرمصطفيٰ، 3 طارق مصطفيٰ 4 اقتــدار مصطفيٰ 5 راشد مصـطفيٰ. مولانـا صـاحب جن جو انتقال 4 ڊسمبر 1986ع ٿيو.
(منهنجو ننڍپڻ، ص:102/103).

37 حضرت مخدوم محمد زمان طالب المولیٰ جن، 50 واري ڏهاڪي عراق جو سـفر ڪيـو هئو. پنهنجي ڊائري ان سفر جو مفصل ذڪر لکيو اٿن، جيڪـو الـگ شـايع ڪـرائي منظـر تي آندو ويندو.

38 رباعيات طالب جو پيو ڇاپو سن 1989 طالب المولیٰ اڪيڊمي طرفان شايع ٿي چڪـو آهي.

39 الله تعـاليٰ حضـرت مخـدوم محـمـد زمـان طـالب المـوليٰ جن کي ڇهه فرزنـد عطـا ڪيـا، جن جا نالا هن ريت آهن:

1 حضرت مخدوم محمد امين فهيم صاحب.
2 مخدوم غلام محمد عرف خليق الزمان.
3مخدوم الله بچايو عرف رفيق الزمان.
4 مخدوم عبدالحسين عرف شفيق الزمان.
5 مخدوم غلام حيدر عرف سعيد الزمان.

6 مخدوم لطف الله عرف نويدالزمان.

40 مخدوم شفيق الزمان پنهنجي نالي وانگر بيحد شفيق ۽ هردلعزيز شخصيت جا صاحب هئا. پنهنجي مختصر حياتي خدمت خلق ڪندي گذاريائون، سندن انتقال 16 نومبر 1996ع ۾ ٿيو.

41 پروفسير محمد بچل عرف محبوب سروري جي ولادت 8 جنوري 1934ع ۾ ڳوٺ هوسڙي تعلقه حيدرآباد ۾ ٿي. سندس شمار سنڌ جي بهترين شاعرن ۾ ٿئي ٿو، سندس ڪلام مختلف علمي و ادبي رسائل ۾ وقتاً فوقتاً شايع ٿيندو رهندو آهي. 1990ع ۾ سنڌي ادبي بورڊ جي سيڪريٽري طور فرائض انجام ڏنائين. اڄڪلھ سنڌ جي هن شيرين بيان شاعر جو گھڻو وقت پنهنجي ڳوٺ ۾ زميندراري ۽ حڪمت ۾ گذري ٿو.

42 ڏسو حوالو نمبر 3.

43 منٺار فقير ولد قبول محمد راڄڙ ڳوٺ ڪاٺي راڄڙ، تعلقو ڪپرو، ضلعي سانگھڙ جو ويٺل هو. مرحمة الله عليهوم جي طبيعت ننڍي هوندي کان ئي فقيري ڏي مائل هئي. سندس آبا

واجداد حضرت غـوث الحـق مخـدوم نـوح عليـه رحمة الله عليهمت جا مريد هئا ۾ پاڻ، حضـرت غـوث الحـق رحمـة اللـه عليـه جي 13 سـجاده نشين، مخـدوم امين محمـد صـاحب ’امين‘ جن جي هٿ تي بيعت ڪيائين۔ هڪ سچي طـالب ۾ سچي فقير جو رتبو حاصل ڪيائين. مرشـد جي وفات بعد بيحـد اداس ٿي پيـو ۾ سـندس ڏهـاڙا بي چينيءَ ۾ گذرڻ لڳا. هڪ رات پنهنجي مرشد کي خـواب ۾ ڏٺـائين تـه پـاڻ کيس هڪ ڪاغـذ ڏنـائون ۾ چيـائون تـه توهـان کي پڙهـايون ٿـا ۾ پڙهو. پوءِ پاڻ لکيل اکرن تي آڱـر رکنـدا پڙهنـدا هليا ۾ فقير صاحب بـه اهي لفـظ چونـدو هليـو. صبح جـو فقـير صـاحب کي شـناس ٿي ويـئي ۾ ڪوشش سان سنڌي ۾ اردو جو چڱـو ڇـاڙو ٿي ويو ۾ پنهنجي وقت ۾ شاعر به چڱو ٿيـو. منٺـار فقير جو وصال 16 جنوري 1935ع ۾ ٿيـو. (يـادِ رفتگان، ص:98/99).

44 شاعري جي ابتدا، ڊسمبر 19333ع ڌاري قبله والد صاحب مرشدنا جن مون کي پهريون دفعو ٿرپارڪر طرف مريدن ۾ دعوتن تي موڪليو، اتي بوچڙاھ نالي ڳوٺ ۾ منٺار فقير راڇڙ آيو، حاضريءَ تي ۾ باقي سڄو سفر گڏ رهيو. روزانو هڪڙو ڏهر ٺاهيندو هو، جيڪو صحب فقير ڇانيهو پنهنجي سريلي آواز ۾ ڏيندو (ڳائيندو) هو. اهي ڏهر ٻڌي دل ۾ شوق پيدا ٿيو ته شاعري ڇاهي ۾ روز منٺار فقير ڏهر ڪيئن ٿو ناهي! سفر ختم ٿيڻ بعد ڳوٺ آياسون. هڪ ڏينهن هالا جي اتر طرف شڪار تي ويڻ ٿيو اتي ئي مندرجه ذيل شعر في البديھ جهونگاريندي زبان تي آيو جيڪو منهنجي شاعريءَ جي ابتدا پڙ آهي.

يا الاهي يار مون ايندو ڪڏهن،
درد دل جو دُور هي ٿيندو ڪڏهن.

آئون جڏهن ٻئي سال دعوتن تي ويس ته منٺار فقير جو انتقال ٿي چڪو هو، ان مان حساب لڳي ٿو ته مون جنوري يا فيبروري

1934ع □ شـــاعري شـــروع ڪـــئي هونـــدي. (منهنجو نڊپڻ ص:29).

45 پير حـاجي شـاهنواز ولـد سـيد ڏنـل شـاهه جيلاني 20 آڪتـوبر 1922ع □ تولـد ٿيـو. پـاڻ سنڌ جي مشهور بـزرگ □ شـاعر سـيد حسـن بخش شـاهه جـو پوٽـو هئـو، سـندس ڳـوٺ پـير سـبحان علي شـاهه، تعلقي شـهدادپور ضـعلي سانگهڙ □ آهي. سندس شمار سـنڌ جي سُـنن شاعرن □ ٿئي ٿو. پهرين عـاجز تخلص هئس □ پـوءِ فقـير ڪٽيـاڻ عـارف تخلـق ڏنس. ان بعـد مـون (طـالب المـوليٰ) ڪيس عـارف المـوليٰ تخلص ڏنو. شـاعريءَ جي هـر صـنف تي طبـع آزمـائي ڪـئي اٿس، سـندس انتقـال 31 مـئي 1978ع □ ڪـار جي حادثي □ ٿيو. (ياد رفتگان، ص292/293).

46 محمد صـديق ولـد گلاب خـان قنـبراڻي، 1 اپريل 1879ع □ ٽنڊي باگي شـهر □ تولـد ٿيـو. قرآن شريف جي تعليم مقـامي مدرسـي مـان حاصل ڪـيائين. ابتدائي تعليم مقامي پرائمـــري

اسڪول مان وٺي پنهنجي خداداد قابليت جي بناءَ تي سال ۾ ٻَه ٻهَ درجا پاس ڪندي 1896ع ۾ ورنيڪيولر امتحان پاس ڪري پرائمري استاد ٿيو. ملازمت دوران آخوند عبدالرحمة الله عليهيم حيدرآبادي کان فارسيءَ جي تعليم ورتائين۔ 1899ع ڊاري ٽريننگ ڪاليج ۾ تربيت حاصل ڪرڻ دوران سيد محمد فاضل شاھ مرحمة الله عليهوم وٽ عربيءَ جي تعليم حاصل ڪيائين. انگريزي زبان جو به ڄاڻو هئو ۾ انگريزي ادب جا ڪيترا مضمون سنڌيءَ ۾ ترجمو ڪيا اٿس. 1921ع ۾ ملازمت تان موڪل وٺي اچي مرحمة الله عليهوم مير غلام محمد جو ٻانهن ٻيلي ٿي ٽنڊي باگي ۾ انگريزيءَ جو ننڍڙو اسڪول قائم ڪرايائين، جيڪو هن وقت هاءِ اسڪول جي صورت ۾ موجود آهي. مسافر انهيءَ مدرسي ۾ بنا معاوضي جي درس و تدريس ڏيندو هئو. پاڻ تقريباً 200 ڪتابن جو مصنف هئو. سندس سموري زندگي درس و تدريس ۾ گذري. 24 سيپٽمبر 1961ع تي رحمة الله عليهلت ڪيائين. (يادِ رفتگان، ص:208/209).

47 قاضي عبدالحي ولد حاجي سليم الدين ابڙو 12 نومبر 1918ع ۾ تولد ٿيو. ابتدائي تعليم هالا ۾ حاصل ڪري مئٽرڪ گورنمينٽ هاءِ اسڪول ڪوٽڙي مان پاس ڪيائين ۽ پوسٽ ٽيليگراف کاتي ۾ ڪلارڪ مقرر ٿيو، بعد ۾ انسپيڪٽر آف پوٽ آفيسز ٿيو. ڪراچي مان بي اي، ايل ايل- بي پاس ڪيائين. بعد ۾ اطلاعات کاتي ۾ انفرمينشن آفسير ٿيو. ڪجھ وقت لاءِ ”ڳوٺ سڌار“ کاتي ۾ پڻ نوڪري ڪيائين. جتان انڊيانا يونيورسٽيءَ ۾ سمعي ۽ بصري تعليم ۾ ايم ايس سي ڪيائين. پاڪستان واپس اچي سنڌيءَ ۾ ايم اي فرسٽ ڪلاس سيڪنڊ پوزيشن ۾ پاس ڪيائين. ڪجھ وقت بي ايڊ ڪاليج سکر جو پرنسپال ٿي رهيو. 1962ع کان 1965ع تائين منهنجي (طالب المولیٰ) جي خواهش تي ”سروري اسلاميه ڪاليج“ هالا جو پرنسپال ٿي رهيو. اتان واپس انفارميشن کاتي ۾ ويو، جتان 1 مئي 1977ع تي رٽائر ٿيو ۽ هالا ۾ سليم

هوميوپيٿڪ دواخانو کوليائين. سليم صاحب سٺو شاعر، اديب، نثرنويس ۽ صحافي هو.
هن منهنجو (مخدوم طالب المولىٰ) جو پهريون ڪتاب ”بهارِطالب“ به ترتيب ڏنو. ان کان سواءِ ”تذڪره شعراءِ هالا“، ”شڪوه سنڌ“ ۽ انعام يافته ڪتاب ”گل بانو“ لکيائين. عمر جا پويان 15 سال ديني خدمت لاءِ وقف ڪري ڇڏيائين. پنهنجي حياتيءَ ۾ پنهنجو ڪلام ضايع ڪري ڇڏيائين. سليم صاحب 23 آگسٽ 1992ع تي وفات ڪئي. (يادِ رفتگان، ص: 422/423).

48 خليفو محمد عمر ولد خليفو الحاج حافظ عبدالرحمة الله عليهما ميمڻ 27 ڊسمبر 1917ع ۾ تولد ٿيو. سندس پهريون تخلص ”مجرم“ هو. جيڪو 1940ع کان بدلائي ”اختر هالائي“ اختيار ڪيائين۔ پاڻ ختابن ۾ پڙهيو. اردو، فارسي ۽ عربي پنهنجي وڏي ڀاءُ مولوي مير محمد مادُح وٽ پڙهڻ لکڻ سکيو. سڀ کان پهريائين گُربيون ۽ سوسيون اٽندو ۽ اٽائيندو هو. بعد ۾ خانداني پيشو يوناني

حڪمت اختيار ڪيائين. هوميوپيٿڪ ۾ به عبور حاصل ڪيائين. سندس شاعريءَ جو استاد سندس مامو محمد يعقوب ”همان“ هو. اختر هالائي نهايت پختہ ڪلام شاعر هو. سندس ڪلام ”فردوس“، ”نئين زندگي ۾ سماهي ”مهراڻ“ ۾ اڪثر شايع ٿيندو هو. 1951ع ۾ هفتيوار ”تعمير“ اخبار ڪڍيائين. ان تي بندش پوڻ بعد 1953ع ۾ هفتيوار ”ڪوثر“ جاري ڪيائين. ڪوثر جي مناسبت سان پنهنجي حڪمت خاني جو نالو ”چشمئه ڪوثر“ رکيائين۔ پاڻ جيتوڻيڪ ڪيترائي اصلاحي، اخلاقي ۾ سياسي نظم به لکيائين۔ پر بنيادي طور غزل گو شاعر هو. سنڌ جي متعدد ادبي ڪانفرنس ۾ شرڪت ڪيائين۔ اختر هالائي 27 آڪٽوبر 1959ع تي وصال ڪيو.

(ياد رفتگان، ص: 019/191).

49 آخوند حاجي عبدالرحمة الله عليهما ”انجم“ هالائي 15 آگسٽ 1902ع ۾ هالا جي ميمڻ خاندان ۾ پيدا ٿيو. سندس والد علي محمد ميمڻ ڪيس پراڻي دستور موجب قرآن

شريف جي تعليم ڏياري. مرحمة الله عليهم حاجي سليم الدين ابڙو وٽ ملامڪتب ۾ سنڌي ۽ فارسي پڙهيو. سال 1919ع ۾ ملا ٽريننگ ڪاليج شهدادپور ۾ ٽريننگ ورتائين ۽ بعد ۾ حاجي سليم الدين جي مڪتب ۾ معلم ٿيو ۽ سندس وفات بعد ان ئي مڪتب جو هيڊ معلوم به ٿيو. اڳي هلي مرحمة الله عليهم مولوي مخدوم غلام حيدر صديقي قريشي صاحب جن جي مدد سان حڪومت وٽان پلاٽ حاصل ڪري عمارت ٺهرايائين، جيڪا اڄ ”مسلم انجم پرائمري اسڪول“ جي نالي سان موجود آهي. سندس شاعريءَ ۾ استاد حافظ محمد هالائي هو. انجم صاحب جو پهريون تخلص احقر هئو، پر پوءِ 1950ع ۾ ڦيرائي ”انجم“ رکيائين. پاڻ ڪيترا سال ميونسپالٽي هالا جو ميمبر ۽ 1953ع کان 1955ع تائين وائيس پريزيڊنٽ ٿي رهيو. 1951ع ۾ فردوس رسالي جو ايڊيٽر ٿي رهيو ۽ نوابشاهه ۾ رهائش دوران رهنما رسالي جو به ايڊيٽر ٿي رهيو، هفتيوار معلم اخبار به ڪڍيائين. جنهن جو ايڊيٽر به پاڻ هئو. هالا ۾

شعر و شاعريءَ جـو محفلن کي انجم صـاحب گهڻو زور وٺرايـو، سـندس زنـدگيءَ جـو پويـان سال دين اسـلام جي تـرويج ۽ تبليـغ ۾ گـذريا. پاڻ 1 نومبر 1975ع تي انتقـال ڪيـائين. (يـادِ رفتگان، ص: 271/272).

50 انـور هـالائي صـاحب جي پانـگ جـو نـالو محمد شـفيع هئـو. سـندس ولادت 15 ڊسـمبر 1925ع ۾ ٿي. پاڻ احمد خان ابڙو ”شـيدا“ بن عبدالرؤف ابڙي جو فرزند هئو. انجم هـالائي ۽ اخــتر هــالائي شــاعري ۾ اســتاد هئس. انــور صاحب زندگي جو وڏو حصو سيڪريٽري جنرل بزم طالب المولىٰ سنڌ جي حيـثيت ۾ خـدمات انجــام ڏنيــون. ســندس انتقــال 12 جنــوري 1994ع ۾ حــرڪت قلب بنــد ٿي وڃڻ ســبب ٿيو.

51 سـيد حيـدر شـاهه اجنـاڻيءَ جي ولادت 15 ڊســمبر 1917ع ۾ ٿي ســندس والــد بزرگــوار سـيد مٺن شـاهه نهـايت نيڪ عابـد ۽ باشــرع بــزرگ هئــا ۽ پنهنجي حلقــه احبــاب ۾ امين

مشهور هئا. سندس شفقت پدري مان گهٽو ڪجهه پرايائين. سندس شجره نسب حضرت امام موسيٰ ڪاظم ڪان ٿيندو امام الاوليا حضرت علي عليه السلام سان ملي ٿو. علم و ادب سان چاهه ڪيس خانداني ورثي ۾ مليو هئو. پاڻ 15 سالن جي عمر ۾ ”رشيده“ جي عنوان سان افسانو لکيائين، هڪ ڪتاب ”زميندار“ به لکيائين ۽ ”عظيم ترين افڪار“ نالي ڪتاب ترتيب به ڏنائين. سب جج جي حيثيت سان نوڪريءَ جي شروعات ڪيائين ۽ سيشن جج جي حيثيت سان رٽائر ٿيو، نهايت خوش طبع، خوش اخلاق ۽ شيرين گفتار شخص ۽ سٺو شاعر به هو. سندس وفات حسرت آيات 8 مارچ 1986ع ۾ ٿي. شاعريءَ ۾ اول ”ناعم“ ۽ پوءِ آخر تائين ”حيدر“ بطور تخلص آندائين.

(يادِ رفتگان، ص:536/537).

52 آغا عبدالنبي ولد آغا گل حسن خان، شڪارپور جو پٺاڻ هو. سندس ولادت 16 مارچ 1903ع ۾ ٿي، پاڻ سٺو شاعر هو.

تخلص ”عليگ“ ڪندو هو. سندس ابتدائي تعليم، گمبٽ (خيرپور) ۾ ٿي. ان کان پوءِ خيرپور ميرس ۾ انگريزي تعليم وٺي 1919ع ۾ ميٽرڪ پاس ڪيائون. اعليٰ تعليم لاءِ، علي ڳڙهه ڪاليج ۾ داخل ٿيا، جتان 1924ع ۾ بي اي (آنرس) ڪري، پنهنجي وطن شڪارپور آيا. ”آغا“ عبدالنبي کي ننڍي هوندي کان شاعري جو شوق هو. سندس وڏي ياءُ آغا صوفي جي صحبت سندس کي وڌيڪ اجاگر ڪري ڇڏيو هو. پهرين سنڌي فلم ”ايڪتا“ جا پاڪستان کان اڳ ٺهي هئي، تنهن جا ڊائلاگ ”آغا“ عبدالنبي لکيا هئا. سندس شايع ٿيل ڪتابن ۾ ”افڪار عليگ“ (نظم) ۽ حريص پٽلو عرف وفا جي ديوي (ڊراما) مشهور آهن. سندس ڪليات (قلمي) سندس پوين وٽ محفوظ آهي. آغا عبدالنبي جو انتقال ڪافي وڏي عمر ۾ سن 1977ع ۾ ٿيو. سندس شايع ٿيل ڪتابن جي فهرست مندرجه ذيل آهي. 1- افڪار عليگ 2 سسئي پنهون 3 حريص پٽلو 4. افسانا ۽ مقالا وغيره.

(يادِ رفتگان، ص: 988/989).

53 حاجي محمود ولد محمد بچل تنيو، ڳوٺ ٻنڌي تعلقي ميرو خان ضلعي لاڙڪاڻي ۾ 4 جنوري 1895ع ۾ تولد ٿيو. ”سندس والد کي شوق هو ته پنهنجي فرزند کي تعليم ڏياري، کيس ٻنڌي جي مدرسي ۾ قرآن پاڪ ۾ ٻي تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ وهاريائين، جتي قرآن شريف ۾ پارسي جي تعليم حاصل ڪرڻ کان پوءِ سنڌي اسڪول مان تعليم حاصل ڪري انگريزي پڙهڻ لاءِ مدرسه هاءِ اسڪول لاڙڪاڻي ۾ داخل ٿيو، جتي ميان غلام سرور فقير سنڌي اسڪول جو هيڊماستر هو. 1911ع ۾ نواب حاجي امير علي لاهوري ۾ ميان علي محمد قادري جي رفاقت ۾ حج جي سعادت حاصل ڪيائين. حج تان واپس ورڻ بعد انگريزي پڙهڻ ڇڏي ڏيائين۔ ان جو سبب پنهنجي ”سر گذشته خادم“ ۾ هن ريت تحرير ڪيو اٿس. ”مدرسي ۾ پڙهندي سيني اڇي ورتو ته حاجي سڳرو ٿي آيو آهين، اهڙو پلارو ٿي وري انگريزي دوزخي ٻولي ٿو پڙهين. متاثر ٿي مون انگريزي ٻولي ڇڏي ڏني.“

حاجي محمود خادم سڄي عمر علم و ادب ۾ شاعريءَ جي خدمت ڪئي، جمعيت الشعراء سنڌ طرفان کيس مخدوم الشعراء جو لقب مليو. سندس انتقال 9 جنوري 1960ع تي ٿيو. (يادِ رفتگان، ص: 196/197).

54 ڊاڪٽر محمد ابراهيم ”خليل“ ولد محمد يوسف شيخ ويٺل حيدرآباد 24 ڊسمبر 1900 ۾ ڄائو. ”سنڌي جو ڪهنه مشق ۾ قادرالڪلام شاعر هو. ابتدائي تعليم، ”سنڌ مدرسته السلام“ ڪراچي ۾، قرآن شريف مولوي محمد عثمان نورنگزاده وٽ پڙهيو. ”نولراءِ هيرانند اڪيڊمي“ ۾ پڙهڻ ڪانپوءِ ”نارائڻ جڳ ناٿ هاءِ اسڪول“ ڪراچي مان 1917ع ۾ مئٽرڪ پاس ڪيائين۔ ”ڊي جي سنڌ ڪاليج“ ڪراچي ۾ به متعلم رهيو. سائنس ۾ ڊاڪٽري، 1925ع ۾ بمبئي ۾ پڙهيو. فارسي تعليم مولوي ميان جي عبدالحق وٽ ورتائين۔ ويانا (آسٽريليا)۔ رانجي ۾ بهار مان دماغي مرضن جو اڀياس ڪيائين. ڊاڪٽر صاحب انهيءَ فن ۾ ماهر هو. حيدرآباد ميڊيڪل اسڪول،

”ڊوميــڊيڪل ڪــاليج“ ڪــراچي ۾ ”ليــاقت
ميــڊيڪل ڪــاليج“ حيــدرآباد ۾ پروفيســر ٿي
رهيــو. سرســي جي مينٽــل هاســپيٽل گــدو
(حيــدرآباد) ۾ چــوڏهن ســال ســپرنٽينڊنٽ ٿي
رهيــا، ۾ 1955ع ۾ اسســٽنٽ ڊائريڪــٽر هيلٿ
ٿي رٽائر ڪيائين. شاعري 1913ع کان شــروع
ڪيــائين، پهــرين ”غافــل“ پــوءِ ”خليــل“ تخلص
اختيار ڪيائين. اهڙي طرحمة الله عليه ”بـزم
خليل“ ۾ ”انجمن تـرقي اردو“ ڊاڪـٽر صـاحب
جي خـدمتن جـا تـاريخي شـاهد آهن. سـندس
انتقال 19 نومبر 1982ع تي ٿيو.
(يادِ رفتگان، ص:330/331).

55 مولانــا غلام محمــد گــرامي 30 ڊســمبر
1920ع ۾ ڄائو، سندس والد ڄاڙو خـان بلـوچ
هــو. ”گــرامي صــاحب حيــدرآباد ۾ 1943ع ۾
جامعــه عربيــه تحــريک ۾ آيــو ۾ ان کــان پــوءِ
هميشــه لاءِ حيــدرآباد ۾ رهيــو. 1951ع کــان
1954ع تـائين ٽريننـگ ڪـاليج ۾ فارسـيءَ جـو
اســـتاد رهيـــو. 1943ع ۾ قلمي زنـــدگي ۾
صحافي زندگي جو آغاز ”هلال پاڪسـتان“ جي

افتتاح سان ڪيائين ۽ عبرت جي ٻئي دور ۾ ڪالم نويس رهيو. ان سلسلي ۾ رساله آفتاب ڪراچي، عرفان لطيف حيدرآباد، پاسبان هالا، الزمان هالا ۽ ترجمان ميرپور خاص جو ايڊيٽر رهيو. 1955ع ۾ سنڌي ادبي بورڊ ۾ آيو ۽ رسالي مهراڻ جو مئنيجنگ ايڊيٽر ٿيو. 571956ع ۾ ”شاعر“ حيدرآباد جو ايڊيٽر ٿيو. سندس تعلقات جو سلسلو وسيع رهيو، جناب مخدوم محمد زمان صاحب طالب المولىٰ صاحب سان محبت ۽ عقيدت وارو تعلق هئس. گرامي جو انتقال 15 سيپٽمبر 1986ع تي ٿيو.“

(يادِ رفتگان، ص:274/275).

56 جمع خان ”غريب“ ولد ستارڏنو پيرزادو 15 جنوري 1885ع تي ڳوٺ مريد لاکير ضلعي دادو ۾ تولد ٿيو. سنڌي فائينل جو امتحان پاس ڪري ماستر ٿيو. قاضي عبدالوهاب شڪارپوري کان طب جي سند به حاصل ڪيائين. 1940ع ۾ پينشن تي اچڻ کان پوءِ حڪمت ڪندو رهيو. ڪيس شاعري جو

شـــوق ”بلبـــل“ جي صـــحبت □ ٿيـــو. جـــڏهن ”ٽريننگ ڪاليج“ حيدرآباد □ ويو تـه اتي محمـد صديق ”مسافر“ □ ”مخلص“ ڪـان بـه شـعر □ اصلاح ورتائين، حاجي محمد ”خادم“ لاڙڪــاڻي واري کي به پنهنجـو اسـتاد تسـليم ڪنـدو هـو. 1915ع □ ”بزم مشاعره“ لاڙڪـاڻي جـو آغـاز ٿيو □ پـاڻ بـه ان □ شـامل ٿيـو. انجمن آفتـاب ادب دادو جي بـــانين مـــان هـــو. ”بـــزم طـــالب المولىٰ“ جي بنياد وجهڻ □ به سندن تجـويزون شـامل هيـون. ”جمعيت الشـعراء سـنڌ“ جي سرگرم ڪارڪنن مان هو. پـاڻ اپريـل 1941ع کان مئي 1945ع تائين ”اديب سنڌ“ لاڙڪــاڻي جو ايڊيٽر ٿي رهيو. آگسٽ 1952ع ڪـان سـيتا روڊ مـــان ”طـــالب المـــولىٰ“ نـــالي رســـالو ڪـــڍيائين. مـــارچ 1953ع □ بيمـــار ٿيـــو □ 7، آگسٽ 1953ع □ وفات ڪيائين. پنهنجي وفات جـو تـاريخي مـادو نـوٽ بـوڪ □ لکيـو هئـائين. ”بابقا جانِ غريب“ 1373 هجري.

(يادِ رفتگان، ص: 174/175).

57 حافظ محمد ”احسن“ ولد جمع خان چنا، 12 اپريل 1900ع ۾ تولد ٿيو ۽ 19 جون 1976ع ۾ انتقال ڪيائين. سندس نالو ”محمد“ ۽ لقب ”حافظ“ هئو. پنجن ورهين جي عمر ۾ علامه وقت مولانا غلام محمد صاحب ملڪاڻي واري بزرگ جي نظرِ ڪيميا اثر کان مستفيض ٿيو. جنهن وٽ علم ظاهري ۽ باطني حاصل ڪيائين. عربي، پارسي تعليم سان گڏ، قرآن ڪريم جي حفظ کان شرف ياب ٿيو. ڪتابن جو وسيع مطالعي کان منجهس تصنيف و تاليف، شعر گوئي ۽ مقاله نگاري جو ذوق پيدا ٿيو. 1918ع ۾ پنهنجي ڳوٺ ۾ هڪ ديني مدرسو کولي تعليم جي خدمت جو آغاز ڪيائين. اهو مدرسو ۽ تعليمي شغل 1951ع تائين قائم رهيو. کيس شعر و شاعري جو پاڪيزه ذوق حضرت ملڪاڻي رحمة الله عليه جي صحبت ۾ پيدا ٿي هو، پر باقاعده موزون شاعريءَ جو آغاز 1921ع ۾ شمس العلماءَ مرحمة الله عليهوم مرزا قليچ بيگ ۽ حڪيم جمع خان ”غريب“ جي اصلاح ۽ تربيت سان ٿيو.

(يادِ رفتگان، ص: 358/359).

60 حــاجي اللــه بخش سرشــار عقيلي ولــد حافظ حاجي محمد صـديق عقيلي،21 جنـوري 1907ع ۾ ٺــٽي شــهر ۾ تولــد ٿيــو. سرشــار عقيلي هڪ بــاتميز، بــااخلاق ۽ تهــذيب يافتــه شخص هئو. اديب به هئو ۽ شاعر به پر شــاعر به سُٺو شاعر هئـو. ڪجهه نـثر نـويس بـه هئـو. 1954ع ۾ ڪيس اداره روح ادب جـــو جـــنرل سـيڪريٽري ۽ 1955ع ۾ بـزمِ طـالب المـوليٰ سنڌ جو سيڪريٽري جنرل مقـرر ٿيـو. 1957ع ڌاري ملازمت تــان رٽــائر ٿيــو. 15 جنــوري 1972ع تي وفات ڪيائين ۽ ٺٽي ۾ مدفون ٿيو. مون سان (طالب المـوليٰ) تعلـق ۾ اچڻ وقت ۾ ڪجهه زمانو پوءِ بـه نهـايت عمـدي حـالات ۾ هئو.

(يــــادِ رفتگــــان، ص: 245/246).

61 امير بخش قريشي ولـد امـام بخش ڳـوٺ شڪارپور ۾ 1906ع ڌاري ڄـائو. شـاعري جـو

آغاز 1930ع کان ڪيائين. شاعريءَ □ سندس استاد سرشار عقيلي هو. پاڻ ”محفل احباب“ جو صدر، ”جمعيت الشعراء“ سنڌ جو جنرل سيڪريٽري □ ڪيترن ئي ادبي ادارن جو سر گرم ڪارڪنن ٿي رهيو سندس تصنيفات □ ”جهنگل“ (ناول) ”انور“ (ناول) ”بياض امير“ □ ”شڪوه جواب شڪوه“ جو ترجمو قابلِ ذڪر آهن. پر اُهي ڪتاب اڃا اشاعت هيٺ اچي نه سگهيا آهن. پاڻ فوڊ ڊپارٽمينٽ □ هڪ اعليٰ عهدي تان رٽائر ڪري ڪجھ وقت شڪارپور □ سڪونت پذير ٿيو، بعد □ ڪراچيءَ □ منتقل ٿيو. پاڻ نهايت ئي نيڪ □ مهمان نواز طبعيت جو مالڪ هو. 1978ع ڌاري وفات ڪيائين.

(يادِ رفتگان، ص: 296/297).

62 محمد خان ولد قاضي محمد دائود 18 مارچ 1903ع □ ڳوٺ ”ٽِڪڙ“ تعلقو ٽنڊو محمد خان ضلع حيدرآباد □ تولد ٿيو. سندس خاندان علمي ادبي دنيا □ نمايان □ بلند مقام جو حاصل آهي پاڻ حافظ حامد ٽڪڙائي جو پوٽو □

محمد هاشم ”مخلص“ جو پائٽيو هئو. قرآن شريف □ پارسي جي تعليم عبدالله ”بسمل“ کان ورتائين □ اهو ئي شاعريءَ □ سندس استاد به هو. ننڍي عمر □ شعر چوڻ لڳو □ آخر تائين سنڌي ٻولي □ ادب جي بي لوث خدمت ڪيائين □ خود به نمايان مقام تي پهتو. 1931ع کان ”مسلمان“ اخبار جو ايڊيٽر به ٿي رهيو غني صاحب جو انتقال 1 مارچ 1979ع تي ٿيو.

(يادِ رفتگان، ص: 298/299).

63علي محمد لاشاري ”خالدي“ ولد نهال خان لاشاري 10جون 1925ع □ ٺٽي □ ڄائو. پرائمري تعليم ٺٽي □ حاصل ڪيائين □ مئٽرڪ جو امتحان سنڌ مدرسه ڪراچي مان پاس ڪيائين. بي اي 1949ع □ □ ايل ايل بي 1951ع پاس ڪيائين. 1952ع □ پهرين ٺٽي □ پوءِ حيدرآباد □ وڪالت شروع ڪيائين. انهيءَ دوران علمي شوق سبب 1964ع □ ايم اي سنڌي □ ڪيائين. وفات کان اڳ ڪيس سنڌ جو

اسپيشل پبلڪ پراسيڪيوٽر مقرر ڪيو ويو هو. شاعريءَ جو آغاز 1942ع ڪان ڪيائين ڪيس ڪراچيءَ ۾ مرحمة الله عليهوم غلام احمد نظامي شاعر جي استادي حاصل ٿي. خالدي بنيادي طرحمة الله عليه نظم جو شاعر هو. سندس تصنيفات ۾ نسيم سحر (شاعري) مڪليءَ جا پر اسرار داستان ۾ خاموش گواهه نهايت دلچسپ آهن. ”ڪليات خالدي“ قلمي صورت ۾ موجود آهي. خالدي صاحب ”جمعيت الشعراء سنڌ“ جو سر گرم ڪارڪن هئو. 30 آگسٽ 1972ع ۾ انتقال ٿيس. (يادِ رفتگان، ص: 254/255).

65 سنڌ جو هي عظيم استاد منظور علي خان ولد استاد جمال خان 1930ع ۾ شڪارپور ۾ ڄائو. استاد سينڌي خان ڪان علم وموسيقي حاصل ڪيائين۔ 1960ع ۾ حضرت مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ ڪيس بهار موسيقي جو لقب ڏنو استاد منظور علي خان جو انتقال 9 سيپٽمبر 1980ع ۾ ٿيو.

فقير امام علي ولد عبدلغفور واڍو (لاڪو) اندازاً 1904ع ۾ ڄائو. ڳوٺ جاڙا تعلقي هالا جو رهندڙ هو. فقير صاحب چوندو هو ته سندس عمر 80 سال آهي. بااخلاق و باتهذيب، باتميز شاعر، فضيلت مند ۾ خوش طبه شخصيت هو. 1947ع ۾ مون (مخدوم طالب الموليٰ) کي جو بخار ٿي پيو جو ٻه ٽي مهينا هليو. هڪ رات خواب ۾ ڏٺو ته نم واري بنگلي ۾ آءٌ اتر طرف هميشه واري پاٿاري تي ويٺو آهيان ۾ امام علي فقير ڏکڻ طرف اڀرندي واري در وٽ ويٺو آهي ۾ هيءَ ڪافي جا منهنجي لاءِ لکي، هيئين ڳائي ويٺو:

منهنجا پير مغان پاڳارا پيارا هجو هردم سوپارا

جڏهن آءٌ تندرست ٿي ساڳي پاٿاري تي ويٺو هوس ته امام علي فقير به ساڳئي در وٽ اچي ويٺو ۾ ساڳي ڪافي ڳايائين. سندس وفات کان سال کن اڳ مون کي چيائين ته ” 80 سال عمر آهي اڃا پيا نچون“
فقير جو انتقال 12 اپريل 1987ع تي ٿيو.

(يادِ رفتگان، ص: 367/369).

67 راءِ بهادر سيٺ وشنداس ولد سيٺ نهالچند پارواڻي ڪوٽڙي تعلقي ضلعي دادو جي ڳوٺ مانجهو (مانجهند) ۾ 1843ع ۾ ڄائو، ڪيس سيٺ وشنداس مانجهوءَ وارو ڪري سڏيندا هئا. سندس پيءُ نهالچند به هڪ درويش ۽ شاعر هو، جنهن جا ڪيترائي مريد هئا. ننڍپڻ ۾ سيٺ وشنداس جون ڪچهريون سندس باغ ”بلاس“ ۾ ڪيترن مهنت ۽ پنڊتن سان ٿينديون هيون. طبعيت ۾ ويراڳ هوس ان ڪري پنجاب صوبي جي ضلع قصور ڳوٺ جليا نوالا ۾ ستگر گلابداس جي چرنن ۾ وڃي ويٺو. مرشد جي روحاني رنگ به سيٺ وشنداس تي گهرو اثر ڪيو. وشنداس کي مرشد وٽان موڪل ملي ته اچي ڳوٺ پهتو. هو هڪ سچو انسان ۽ ديانتدار هو، ان ڪري مخدوم امين ثالث جن وٽان ڪيس عام مختيار تي ڪاروبار هلائڻ جي آڇ ٿي، جيڪا هن قبول ڪئي. سندس ديانت جون ڳالهيون ضرب المثال آهن. پڪن ڏٺي جي وصال بعد نوڪري

چڎي وجي كاروبار كيائين □ سڌ جو ناميارو سيٺ ٿي ويو. هن جا كارخانا □ مشينون باڊه، كنڊو، كراچي □ كراچي □ حيدرآباد □ برك هئا. سماجي خدمتن □ ناميارو هو. سنگيت جو كوڎيو هو. هندو خان □ ان جي پٽ سنڌو خان سان به راڳ □ سنگت كيائين. سيٺ وشنداس ساهت جو به مشتاق ٿي گذريو آهي □ كيترائي ديني كتاب شايع كرائي مسلمان خواه هندن □، مفت تقسيم كندو هو. 7 جنوري 1929ع تي پنجاسي ورهين جي عمر □ پر لوك پڌاريائين. (يادِ رفتگان، ص: 74/75).

68 صيد در گلشنِ احباب چون بلبل مي بود
از سبب آمدنِ صياد پرو بال كشود
بيست محرم ”غائب شد آن“ بازنگشت
همچنان رفت زغنچئه خود گويا كه نه بود
تاريخ وفات استاد سينڌو خان صيد، از حضرت مخدوم محمد زمان طالب المولیٰ، كچكول ص 174

69 قاضي عبـدالعليم ابـڙو گـل وكيلاڻي هـالا شــهر جي هڪ مهــذب ۾ معلم گهــراڻي جــو چشم و چراغ ۽ جناب مخـدوم طـالب المـوليٰ جي ديرِينــه ســاٿين مــان هــو. ســندس ولادت 1910ع ۾ ٿي. قاضــي عبــدالعليم جــو والــد حكيم قاضي يار محمد ابڙو هڪ بزرگ شخص ۽ ڄاڻو حكيم ٿي گذريو آهي.
قاضـــي عبـــدالعليم جي شـــادي 1933ع ۾ حيدرآباد جي سومرن مان ٿي. سـندس اولاد ۾ چار پٽ ۽ سـت نيـاڻيون آهن، جيكي اڄ تـائين حيات آهن. قاضي غلام احمد ابڙو سـندس وڏو فرزنـد آهي. قاضـي عبـدالعليم سـنڌي فائينـل تائين تعليم حاصـل كـئي شـروعات ۾ درس و تدريس جي شعبي سان وابسطه رهيو. بعــد ۾ ٽپيداري جو كـورس پاس كـري روينيو كـاتي ۾ ٽپيدار مقــرر ٿيــو ۽ تــرقي كــري ســپروائيزنگ ٽپيدار جي عهدي تي پهتــو. ان وقت جي چيــف سيكريٽري مسـٽر عبدالحسـن قريشـي سـان سندس ويجهڙائپ جو نـاتو هـو، جنهن سـندس قــابليت كي ڄاڻنـــدي كيس محكم اوقــاف ۾ مينيجر جي عهدي تي فـائز كيـو جنهن تي هـو

زندگيءَ جي آخري لمحن تائين خدمت انجام ڏيندو رهيو. قاضي عبدالعليم ڪجهه شاعري پڻ ڪئي هئي. سندس تخلص ”گل“ هو. موسيقي سان پڻ لڳاءُ هوندو هوس ۽ پڻ راڳ جو ڄاڻو هو. جناب مخدوم طالب المولىٰ جن سان قريب رهيو ۽ تاحيات طالب المولىٰ والي بال ڪلب جو جنرل سيڪريٽري ٿي رهيو.

71 حاجي الهبچايو ولد محمد جمن گاجئي 4 آڪٽوبر 1911ع ۾ هالن ۾ ڄائو. سندس وڏا هالا جي اوپر ڏکڻ جي ڏيڍ ميل فاصلي تي ڳوٺ گجڻ جا رهاڪو هئا. جتي گڄڻ جي نالي سان قبرستان به آهي. حاجي الهبچايو ايام طفوليت کان ئي شعر و شاعري تي طبع آزمائي ڪئي، سنڌي ۽ فارسي ۾ ڪيس چڱي ڄاڻ هئي. شاعري ۾ وفا تخلص استعمال ڪيو اتس سال 1943ع کان وفات تائين ميونسپالٽي هالا جو ميمبر رهيو ۽ سال 1944ع ۾ مسلم ليگ هالا جو جنرل سيڪريٽري به ٿي رهيو. سندس وفات 16

جنـــوري 1980ع 27 صـــفرالمظفر بمطـــابق 1400ھ ۾ ٿي.
(يادِ رفتگان، ص:)
72مخدوم ميان اعجاز حسين بن مخدوم غلام رسول صديقي قريشـي جي ولادت 27 نومـبر 1927ع ۾ انتقال 27 نومـبر 1982ع ۾ هـالا ۾ ٿيو. پاڻ گهڻـون وقت چيـئرمين ٽـائون ڪميـٽي هــالا جي حيــثيت ۾ عــوامي خــدمتون انجــام ڏنائون.

73 خانصـاحب لعـل محمـد لعـل ان زمـاني ۾ هالا ۾ سب رجسٽرار ٿي آيو هو. سندس اصـل رهائش ۽ وطن ٺٽو شهر آهي.
75 ســائين محمــود، 29 نومــبر 1919ع تي ڳـوٺ اليـاس ابـڙيجي ۾ ڄـائو، سـندس والـد عبدالڪريم ابڙيجي مٿس پنهنجي والد جو نــالو محمود رکيو. عبـدالڪريم ابڙيجـو حضـرت قبلا مرشدنا مخـدوم ظهيرالـدين رحمـة اللـه عليـه عرف پرو ڄام سائين جن وٽ ملازم هــو، رات جـــو پهـــرو ۽ ڏينهن جـــو (ڪجھ وقت جي) حاضريءَ ۾ رهندو هو. سائين محمـود، منهنجن

چاچن جو، منهنجو ۽ منهنجي پائرن شڪيل الزمان ۽ عقيل الزمان جو به استاد ٿي رهيو آهي، ان نسبت جي ڪري به سيئي سندس عزت ۽ احترام ڪندا آهن. سائين محمود صاحب پنهنجي سوانح عمريءَ ۾ جيڪو لکيو آهي اهو مندرجه ذيل آهي.

”آئون پنجن نياڻين جي مٿان ڄائس تنهن ڪري منهنجا ڪن ٽوپايائون ۽ منجهن سونا ڌُرڙ پاتائون ۽ باس باسيائون ته جڏهن وڏو ٿيندو تڏهن پاڻ هلي پير بلاولي صاحب تي نذرانو رکندو. اهو ڏينهن اڄ به ياد آهي جو بابا سان گهوڙي تي چڙهي پاڻ وڃي نذرانو رکيم. اڄ به ڏسندؤ ته منهنجا ڪَنَ ٽوپيل نظر ايندا. والده جي چوڻ موجب آئون، حضرت قبله مخدوم محمد زمان طالب المولىٰ سائين جن ڪان اٺ مهينا پوءِ ڄائس، سائين جن سان منهنجي گهڻي محبت هئي، پهريون سيپارو آخوند حافظ ولي محمد وٽ ساڻن گڏ پڙهيم پوءِ اسڪول ۾ داخل ٿي. روزانو اسڪول ڪان پوءِ ماني ڪائي سڌو سائن وٽ ايندو هوس. گڏجي رانديون رونديون ڪندا هئاسون.

شڪارن تي بہ گڏ هوندا هئاسون. مون کي راندين جو گهڻو شوق هوندو هو، ڪرڪيٽ، والي بال ۾ فٽبال کيڏڻ پسند ڪندو هوس. هڪ دفعي مون کي طالب المولىٰ سائين جن گهرائي چيو تہ سوني واري باغ ۾ گرائونڊ ٺاهي والي بال کيڏنداسين، آخر اتي گرائونڊ ٺهيو ۾ پاڻ بہ کيڏڻ لڳا. ٽيم جو نالو طالب المولىٰ والي بال ٽيم، رکيوسين. اسان جي ٽيم سنڌ جي ٽيمن ۾ ٻرک هئي. آئون شروع کان وٺي راند کان رٽاير ڪرڻ تائين ٽيم جو ڪپتن ٿي رهيس. اها ٽيم اڃا تائين قائم ۾ دائم آهي. آئون مئٽرڪ ۾ هوس تہ مسٽر غلام رضا پٽو مرحمة الله عليهوم بيمار ٿي پيو، هتي جي ڊاڪٽرن مرض نہ سڃاتو. مرحمة الله عليهم غلام حيدر سائين ڪيس علاج لاءِ ڪراچي ڪٺائي هليا. مون کي ۾ مرحمة الله عليهوم علي بخش ڪاڪا کي چيائون توهين ڪتاب ساڻ ڪٽي هلو اُتي هلي پڙهجو، امتحان ۾ اڃا مهينو کن آهي. تڏهن امتحان ٻامبي يونيورسٽي جو هو. جڏهن امتحان ۾ ٻہ ڏينهن وڃي رهيا تہ اسان وڃڻ جي اجازت گهري تہ

سائين جن فرمايو ته ”استاد جي حالت ته ڏسو پيا، توهان جي خدمت جي ڪيس ضرورت آهي. هڪ سال ويو ته ڇا ٿيندو. آئينده سال امتحان ڏجو.“ هالن جو پڙهيل طبقو اڄ ته منهنجو شاگرد هوندو. رٽائر ڪرڻ ڪان پوءِ هاءِ اسڪول جي سامهون محمود ائنڊ سنس نالي هڪ ننڍڙو ڪتابن جو دڪان ڪوليم جيڪو اسڪول بند ته دڪان به بند رهندو آهي. اُتي ريڙ جون مهرون به ٺاهيندو آهيان. هيءَ زندگي جهڙو خواب پيو لڳي.

زندگي کا ساز بهي کيا ساز هي
بج رها هي اور بي آواز هي

سائين محمود صاحب جي پٽن جا نالا هن ريت آهن:
(1) رياض حسين (2) رفيق حسين (3) شفيق حسين (4) جاويد اقبال (5) الطاف حسين (6) نعيم شهزاد (7) آصف اقبال.

(منهنجو ننڍپڻ ص:98/99).

78 اخبار ”الزمان“ ڪافي وقت نڪرڻ بند ٿي وئي هئي. گذشته ڪجھ سالن ڪان مخدوم

سـعيد الزمـان جي ڪوشـش سـان سـندس سرپرستيءَ هيٺ پيهـر باقائـدگيءَ سـان شـايع ٿي رهي آهي.

79 پـير الاهي بخش جـو انتقـال 18 آڪٽـوبر 1975ع ٿيو. پير صـاحب پهريـائين سـنڌ جـو وزير تعليم بعـد سـنڌ جي وزيـر اعليٰ جي حيثيت وڏيون خدمتون انجام ڏنائين.

80 ماستر نارائڻ داس سندس پاءُ چوهڙ مل سونارو هالا شـهر رهنـدا هئـا. ماسـتر نـارائڻ داس شروع ورنيڪيولر اسڪول ماسـتر پڙ ٿي رهيو. جناب مخـدوم مولـوي غلام حيـدر جن جي اڳـواٽيءَ هيٺ ايجوڪيشـن سوسـائٽي هـالا جي ميمبر جي حيثيت نمايان خـدمتون انجـام ڏنـــائين. مخـــدوم غلام حيـــدر جن جي انتقـــال 1953ع بعـد ايجوڪيشـن سوسـائٽي هـالا جي نـئين سـر تشـڪيل ڏني ويـئي، جنهن جـا سـر پرست جناب مخـدو زمـان طـالب المـوليٰ هئـا. ماستر نارائڻ داس کي سندس بيش بها خدمتن کي مدِ نظر رکندي ان ميمبر طور کـنيو ويـو.

ماستر نارائڻ داس ڪجھ عرصو جناب مخـدوم غلام حيدر وٽ ڪارخاني جو عـام مختـار بـه ٿي رهيو.

مخـدوم محمـد الزمـان طـالب المـولىٰ جي 19هين ورسي اڄ ملهائي ويندي

هـالا(رپـورٽ: عبـدالڪريم ميمڻ)پيپلزپـارٽي جي سـابق سينيئر وائيس چيئرمين ۽ سـروري جمـاعت جي روحـاني پيشوا مخدوم محمـد الزمـان طـالب المـولىٰ جي 19هين ورسي اڄ هالا ۾ انتهائي عقيدت ۽ احـترام سـان ملهـائي پئي وڃي، وفاقي وزير مخدوم محمد امين فهيم صبح جو 10 وڳي مخدوم محمد لزمان طالب المولىٰ جي مزار تي گلن جي چـادر چـاڙهي ورسـي جي تقـريبن جـو افتتـاح ڪندو، ان مـوقعي تي مخـدوم محمـد امين فهيم حضـرت مخدوم نوح سـرور رحـه جي مـزار تي پڻ گلن جي چـادر چاڙهي خصوصي دعا ۾ شرڪت ڪنـدو، هـالا شـهر جـون مختلف سياسي سماجي ۽ شـهري تنظيمـون پڻ مخـدوم طـالب المـولىٰ جي مـزار تي گلن جـون چـادرون چاڙهينـديون. امڪـان آهي تـه وزيـراعلىٰ سـنڌ قـائم علي شاهه پڻ مخدوم طالب المولىٰ جي ورسـي ۾ خصوصـي طور شرڪت ڪندو، ٻئي طرف بزم طالب المولىٰ پاران ورسي جي سلسلي ۾ مخدوم شـفيق الزمـان آڊيٽـوريم ۾ ٻنپهرن جو 2 وڳي مخدوم محمـد امين فهيم جي صـدارت ۾ تقريب منعقـد ٿينـدي، جنهن ۾ مقـررين مخـدوم طـالب المولىٰ جي ڪيـل سياسـي سـماجي، علمي ادبي خـدمتن

تي روشني وجهندا، ان موقعي تي مخدوم غلام محمد جي
كتـاب املهـه مـاٹک □ مخـدوم طـالب المـوليٰ جن جي
كتاب ديوان طالب المولیٰ (نئون چـاپو) جي رونمـائي پڑ
كئي ويندي.